HİTLER KOMPLOLARI

RICHARD J. EVANS

RUNİK KİTAP

RICHARD J. EVANS

HİTLER

III. REICH VE PARANOİT TASAVVUR

KOMPLOLARI

Çeviren: Ali Karatay

RUNİK KİTAP

HİTLER KOMPLOLARI

III. Reich ve Paranoit Tasavvur

Richard J. Evans

RUNİK KİTAP
No: 136 |

HİTLER KOMPLOLARI
III. Reich ve Paranoit Tasavvur
Richard J. Evans

ÖZGÜN ADI
The Hitler Conspiracies: The Third Reich and the Paranoid Imagination

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Kadir Yılmaz

ÇEVİREN
Ali Karatay

YAYIMA HAZIRLAYAN
Orhan Genç

KAPAK TASARIM
Şevket Dönmezoğlu

SAYFA DÜZENİ
Oğuz Yılmaz

BASIM VE CİLT
Repar Dijital Matbaası

BASKI
Eylül 2021 - 1. Basım

ISBN
978-625-7513-15-9

SERTİFİKA NO
40675

Runik Kitap, Repar Tasarım Matbaa ve Reklamcılık Ticaret Limited Şirketi'nin tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah., Selami Ali Efendi Cad., No: 5 34672 Üsküdar/İstanbul Tel: 0 (212) 522 48 45

HİTLER KOMPLOLARI

III. Reich ve Paranoit Tasavvur

Richard J. Evans

Çeviren: Ali Karatay

RUNİK KİTAP

Richard J. Evans

Richard J. Evans, *In Defense of History, The Coming of the Third Reich, The Third Reich in Power, The Third Reich at War* ve *The Pursuit of Power* gibi birçok önemli kitabın yazarıdır. En son kitabı *Eric Hobsbawm* biyografisidir (Runik Kitap, 2022). 2008'den 2014'e kadar Cambridge'de Kraliyet Tarih Profesörü olarak görev yaptı ve burada komplo teorileri ve bunların demokrasi üzerindeki etkileri üzerine beş yıllık bir Leverhulme araştırma programını yönetti.

“Komplo ve Demokrasi” Ekibi’ne...

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Tarihte hiçbir şeyin tesadüfen gerçekleşmediği, hiçbir şeyin ilk bakışta göründüğü gibi olmadığı, olan her şeyin perde arkasında bir şeyleri maniple eden kötü niyetli insan gruplarının çevirdiği gizli entrikaların sonucu olduğu fikri tarihin kendisi kadar eskidir. Fakat pek çok insan komplo teorilerinin yirmi birinci yüzyılda daha da popülerlik ve yaygınlık kazandığına, internetin ve sosyal medyanın yükselişinden güç aldığına, gazete editörleri ve kitap yayıncıları gibi geleneksel kanaat bekçilerinin eski önemlerini kaybetmesiyle bir şeyler öğrenmek isteyen insanlar nezdinde etkinlik kazandıklarına, neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkındaki –çarpık "alternatif gerçek" kavramında ifadesini bulan– belirsizlik/kararsızlık tarafından teşvik edildiğine inanıyor.[1]

Amerikalı liberal entelektüel Richard Hofstadter bundan uzun yıllar önce, ilk kez *Harper's Magazine*'in 1964 yılı Kasım sayısında yayınlanan ünlü makalesi "The Paranoid Style in American Politics"te ("Amerikan Siyasetinde Paranoit Tarz") komplo teorilerine dikkat çekti. Komplo teorisyenlerinin klinik vakalar olarak ele alınamayacağını net bir dille ifade eden Hofstadter şöyle yazıyordu: "Bu tarzı paranoit olarak nitelendirmemin yegâne sebebi, hararetli ifrat, kuşku ve komplocu fanteziden müteşekkil ateşli hissiyatı daha iyi ifade edecek başka bir kavramın olmamasıdır." Bu liberal entelektüel komplo teorilerinin yeni bir şey olmadığının elbette ki farkındaydı: Kökleri masonlar ve İlluminati gibi gruplar hakkında on sekizinci yüzyılda yazılanlara kadar götürülebilirdi. Bununla birlikte komplo teorileri yirminci yüzyılda, özellikle de

1 Michael Butter, "Nichts ist, wie es scheint", *Über Verschwörungstheo rien* (Frankfurt am Main, 2018), s. 22-29. Ayrıca bkz. Michael Barkun, *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*, Berkeley, California, 2003.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında McCarthycilik formunda bir geri dönüş yapmıştı. Senatör McCarthy'nin Amerikan toplumunun bütün gözeneklerinde gizli komünistlerin bulunduğu şeklindeki çarpık anlayışı, sosyal ve siyasal düzenin altını oymak için olayları manipüle eden habis ve gizli düşman tasavvuruyla paranoit tarzın klasik bir örneğiydi. Hofstadter şöyle devam ediyordu:

> Bizim aksimize düşman, tarihin o muazzam çarkları arasında, bir kurban olarak kendi geçmişinin, arzularının ve sınırlarının içinde sıkışıp kalmış değildir. Tarihin çarklarını iradesiyle kontrolü altına alır, hatta bu çarkları bizzat üretir ya da tarihin olağan akışını uğursuz bir yöne doğru saptırmaya çalışır. Krizler yaratır, bankalara hücum başlatır, bunalımlar çıkarır, felaketlere sebep olur ve sonra da yarattığı ızdırapların tadını çıkarıp bunlardan yarar sağlar. Bir paranoyak tarihi belirgin şekilde birey odaklı olarak yorumlar: Onun için belirleyici olaylar tarihsel akışın birer parçası değil, birilerinin iradesinin sonuçlarıdır.

Hofstadter'a göre paranoit metinler şaşırtıcı ölçülerde biçimsel akademik kurallara bağlılık ve bilimsellik görüntüsü içerir. "Paranoit literatürde insanı etkileyen hususlardan biri de," diye yazar, "fantezi ürünü sonuçlar ile sürekli olarak bu sonuçların gerçeklere dayandığını gösterme takıntısı (neredeyse acıklı bir takıntı) arasındaki zıtlıktır. Bu literatür inanılması mümkün olmayanın inanılabilecek yegâne şey olduğunu kanıtlayacak delillere ulaşabilmek uğruna sergilenen kahramanca gayretlere sahne olur.

Pek çok yorumcuya göre Hofstadter bunları yazdığından beri, özellikle de yüzyıl dönümünden bu yana yaşanan gelişmeler, makalesinin üzerine inşa edildiği temel varsayımı (yani 'genel ve siyasal retoriğin içerdiği kamusal söylem hassaten müşterek bir liberal değerler dizisine dayanır ve akılcılığı somutlaştıran bu değerler dizisi her önemli siyasal olayın ardında gizli güçler bulunduğu fikrini reddeder' varsayımını) doğrulanmamış gibi görünüyor. Bu alanda zamanımızın önde gelen bilim insanlarından biri olan Joseph Uscinski'ye göre,

> erken yirmi birinci yüzyılın alametifarikası hâline gelen komplo teorileri dünyanın birçok yerinde elit söyleme damgasını vurmuş,

> büyük siyasal hareketlerin mücadele şiarına dönüşmüştür. ... Bir zamanlar demokrasi aracı olarak yere göğe konulamayan internet çıkar ya da güç elde etmek amacıyla kitleleri –çoğu aslı astarı olmayan komplo teorilerinden ibaret yalan haberlerle– manipüle etmenin aracına dönüşmüştür. Kültürümüz bir komplo teorileri denizinin içine batmış durumda.[2]

Komplo teorilerinin ve "alternatif gerçekler"in III. Reich'a[3] dair revizyonist tarih anlatısı kadar sirayet ettiği bir yer daha yoktur. Uzun süredir gözden düşmüş komplo teorileri bu dönemde yeniden canlanıp, yeni kanıtlara ulaşıldığı iddiaları ve yeni bakış açıları üzerinden yeniden itibar kazandı. Bu komplo teorileri dünyasının merkezindeki figür Adolf Hitler'di. Bir stajyer gazetecinin yakın zaman önce dediği gibi, "iyi komplo teorilerini seven herkes Hitler hakkında bir sürü şey duyacaktır".[4] Gerçekten de Hitler neredeyse her şey hakkındaki hemen her çevrimiçi tartışmanın parçasıdır. Amerikalı yazar Mike Godwin daha 1990 yılında kendi ismiyle anılan "Godwin Yasası"nı öne sürdü: Çevrimiçi bir tartışma ne kadar uzarsa Hitler'den bahsedilme ihtimali o kadar artar ve Hitler'den bahsedildiğinde o tartışma her zaman değil ama genellikle biter. 2012 yılına gelindiğinde Godwin Yasası *Oxford English Dictionary* gibi çok saygın bir dil mecrasına bile girmiş durumdaydı. Donald Trump'tan başlayarak, beğenilmeyen herkesi Nazi diktatörle kıyaslamanın neredeyse *de rigueur*[5] sayıldığı siyaset dünyası başta olmak üzere, Hitler'le yapılan karşılaştırmalarla her alanda karşılaşırız. Peki neden Hitler? Alec Ryrie ateizm ve agnostisizmin tarihini yazarken şöyle diyordu:

> Batı kültüründeki en güçlü ahlaki figür Adolf Hitler'dir. Öyle ki onu övmek, bir zamanlar İsa'yı kötülemenin olduğu kadar canavarca bir edimdir. Artık kötülüğü tanımlamakta kullandığımız sabit re-

---

2 Joseph E. Uscinski, "'Down the Rabbit Hole We Go!", aynı yazar (ed.), *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them* içinde, New York, 2019,, s. 1-32, s. 1.

3 Almancada imparatorluk, önemli devlet ya da diyar, krallık anlamlarına gelen Reich kelimesi ilk kez Arthur Moeller van den Bruck'un *Das Dritte Reich* (III. Reich) kitabında kullanıldı. I. Reich 962-1806 yılları arasındaki Kutsal Roma İmparatorluğu, II. Reich ise 1871-1918 yılları arasındaki Alman İmparatorluğu'ydu. Naziler 1933 yılında başlayan kendi rejimlerini III. Reich olarak tanımlıyorlardı. (ç.n.)

4 Akt. Luke Daly-Groves, *Hitler's Death: The Case against Conspiracy*, Oxford, 2019, s. 25.

5 Fr. Âdetten, gerekli. (ç.n.)

> ferans noktamızdır o. Nazizm göreceli kültürümüzde neredeyse tek mutlak standarttır: iyi mi yoksa kötü mü olduğu tartışmaya açık olmadığından, tartışmanın bittiği nokta. ... Nazizm tarihsel olayları zamandan münezzeh hakikatlerden ayıran sınırı geçmiştir.[6]

Komplo teorilerinin çok önemli bir özelliğinin de dünyayı iyi ve kötü olmak üzere ikiye bölme eğilimi olduğu hep söylenegelir ki Hitler'den daha kötü kim olabilir?

Gelgelelim bu mülahazalara belirli kayıtların düşülmesi gerekir. Bir kere Ryrie'nin tanımladığı kanaatler tam anlamıyla evrensel değildir. Nazi lideri hakkında bildiğimiz her şeye rağmen hâlâ ona büyük hayranlık duymaya devam eden insanlar vardır ve bu insanların Holokost'un inkârı da dahil komplo teorilerini destekliyor olma ihtimalleri çok yüksektir (Holokost'un inkârı, Holokost "hakikati"nin, yani böyle bir şeyin olmadığı gerçeğinin, Yahudi elitler eliyle küresel ölçekte tezgâhlanan komplonun bir sonucu olarak 1940'lı yıllardan beri dünyanın her yerinden akademisyenler ve gazeteciler tarafından sistematik bir şekilde baskılandığına inanmayı da içerir). İlerleyen kısımlarda göreceğimiz gibi, dünya dışı varlıkların geçmişte ve günümüzde dünyamızı ziyaret ettiğine inananlardan, insanlık tarihinin doğaüstü esrarengiz güçlerin kontrolü altında olduğuna inananlara, diğer komplo teorisyenleri de zaman zaman kendi komplo teorilerine Hitler'i dâhil etmeye özen gösterirler; bununla amaçları inançsızlar için teorilerini ilginç kılmak ya da onları en kötü ünlü tarihsel figürlerle ilişkilendirmek suretiyle iddialarını desteklemektir. Bazılarına göre komplo teorilerinin temel karakteristiği olan iyi ile kötü arasındaki keskin karşıtlık sık sık ilk bakışta göründüğünden daha karmaşık ve müphem bir hâl alır.

Bu örneklerin de işaret ettiği gibi, komplo teorilerinin hepsi birbirinin aynı değildir. Komplo teorileri üzerinde çalışanlar onları farklı tiplere ayırır. Bu bağlamda iki ana varyant söz konusudur. Birincisi, tek bir komplocu varlığın bir ülkenin, bir bölgenin ya da bütün dünyanın kontrolünü ele geçirmek amacıyla çok çeşitli faaliyetler yürüttüğü *sistemsel komplo teo-*

6 Alec Ryrie, *Unbelievers: An Emotional History of Doubt*, Londra, 2019), s. 203.

*rileri*dir. Bu varyantta komplo genellikle çok uzun bir zaman dilimine, hatta bazen yüzyıllara ve çok geniş bir coğrafi alana, bazı örneklerde neredeyse bütün yerküreye yayılır ve İllumi-nati, masonlar ya da komünistler gibi dünya çapında faaliyet yürüten örgütler veya Yahudiler gibi ırksal ya da dinsel gruplar tarafından intişar ve idame ettirilir. İkinci varyant, gizli bir örgütlü grubun ABD başkanı John F. Kennedy'nin öldürülmesi ya da aya ayak basma düzmecesi gibi tekil bir olayı tezgâhladığı *olay bazlı komplo teorileri*dir. Bu tür komplo teorileri genellikle kısa bir süreyi, yalnızca birkaç hafta ya da aylık, en fazla birkaç yıllık bir süreyi kapsar. Kimi komplo teorisyenleri zihin dünyalarında bu iki komplo türünü birbiriyle ilişkilendirebilir (yani o*lay bazlı bir komplo, sistemsel bir komplonun* tezahürü olarak görülebilir) ama bu böyle olacak diye bir kural yoktur.[7] Bu noktada asıl önemli olan husus, her iki tip komplo teorisinde de tarihte gerçekleşmiş (ve pek çok örnekte günümüzde gerçekleşen) olayın ardında gizli bir elin tahayyül edilmesidir. Her iki türde ortak olan bir diğer husus da bir sürece, olaya ya da olaylar dizisine dair genel kabul görmüş açıklamanın, yani komplo teorisyenlerinin ifadesiyle "resmî" açıklamanın yalan olduğu fikridir. Nitekim "resmî" sözcüğünün kullanılması bile devletlerin ya da güçlü elitlerin, statükonun korunup iktidarlarının devamını sağlamak adına, aralarında tarihçilerin, bilim insanlarının ve gazetecilerin de bulunduğu insanları hakikati gizlemek amacıyla tasarlanmış hikâyeleri anlatmaya zorladığını ya da yönlendirdiğini ima eder. Bu da komplo teorisyenlerinin işin aslını bilen yegâne insanlar olmalarını garanti eder.

Hiç kuşkusuz gerçek komplolar da vardır ve her komplo teorisi yanlış değildir. ABD başkanı ve 1972 seçimlerinde cumhuriyetçi başkan adayı Richard M. Nixon'ın hırsızlık süsü verilmiş bir girişimle Washington'daki Watergate otelinde bulunan Demokratik Parti kampanya merkezine dinleme cihazları yerleştirttiği Watergate olayı bunun açık bir örneğidir.

---

7 Barkun, *A Culture of Conspiracy*. Barkun'a göre bu iki tip komplo teorisinin tek bir tip içinde birleştilmesiyle üçüncü bir tip, yani "süper komplo teorileri" ortaya çıkar. Ne var ki bana göre bu önerme gereksiz bir kafa karışıklığı yaratıyor.

Yüzyıllar boyunca pek çok gerçek komplo hayata geçirilmiştir. Bütün bu komploların bazı ortak özellikleri vardır. Birinci olarak, çok az sayıda insan tarafından tezgâhlamışlardır. Şayet komplonun hedefi olan insanlar tarafından ortaya çıkarılıp durdurulmaları istenmiyorsa komplolar gizlice tezgâhlanıp yürütülmek zorundadır ve buradan komploya ne kadar çok sayıda insan dâhil olursa, ihanete uğrama ve komplonun suya düşme riskinin o kadar büyüyeceği sonucu çıkar. İkinci olarak, bütün komplo teorileri şu ya da bu ölçüde zaman sınırlıdır. Çünkü her komplonun ulaşılması hedeflenen spesifik bir amacı vardır ve bu amaca ulaşıldığında ya da (çoğu örnekte) amaca ulaşılamadan açığa çıkarıldığında o komplo da biter. Ayrıca komplo teorisi olduğu söylenen bazı teorilerde bir komplonun varlığı iddia edilmez. Bir komplo teorisi farklı bir şeydir, "yalan haber" üretmek, hakikati çarpıtmak ya da tahrif etmek veya bir olayı açıklamak, inkâr etmek ya da örtbas etmek amacıyla "alternatif gerçekler" yaratmak farklı. Gerçek bir komplo teorisinde mutlaka gayrimeşru bir eylemi gizlice gerçekleştirmeye çalışan bir grup insan söz konusudur. Bu grup eylemleriyle belirli bir sonucu hedeflemelidir; bu yaklaşım, komplo teorisyenlerinin 'tarihteki hiçbir büyük olay öylesine ve tesadüfen gerçekleşmemiş ya da başına buyruk bir birey tarafından gerçekleştirilmemiştir' şeklindeki temel inancıyla örtüşür.

Nazi Almanya'sında devletin sahip olduğu, Joseph Goebbels tarafından kontrol edilen muazzam propaganda araçları ülkenin üstüne devasa miktarlarda "doğru olmayan haber", başka bir ifadeyle yalan boca ederken, Hitler sürekli olarak gerek Almanya içindeki gerekse de dışındaki insanları gerçek amaçları hakkında kandırmaya çalışıyor, ülkesini yeniden silahlandırıp başka ülkelere karşı saldırganca edimler gerçekleştirirken bile Britanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerini amaçlarının barışçıl olduğuna inandırmaya uğraşıyordu. Ne var ki bütün bu propaganda çıktısının çok az bir kısmı komplo teorisi içerdiği gibi, Hitler ve Goebbels'in yaptıkları şeyin gerçek doğasını gizlemeleri bir komplo da değildir. Her şeyde bir komplo görüp, Sovyet rejimine karşı komplo içinde

olmak gibi fantastik suçlamalarla göstermelik mahkemelerde yargıladığı pek çok astını temizlik harekâtlarına kurban eden Stalin'in aksine Hitler öyle aman aman bir komplo teorisyeni değildi. Stalin Sovyet hiyerarşisinin en tepesine uzanan yolun en azından ilk başlarında kendisinden daha çok tanınan ve sevilen insanlarla mücadele etmek zorunda kalıp, kendisini bu insanların kendisine karşı konumlanması ihtimalini ortadan kaldırmak zorunda hissederken, Hitler neredeyse ilk günden başlayarak en yakınındaki astları tarafından zirveye taşındı ve bu nedenle de neredeyse son güne kadar onlara sadık kaldı. 1934 "Uzun Bıçaklar Gecesi"nde[8] fırtına birlikleri (SA)[9] liderlerinin ve hınç beslediği bazı muhafazakâr siyasetçilerin öldürülmesini emrettiği doğrudur ama bu şahıslar ona perde gerisinden değil açıktan muhalefet ediyorlardı. Hitler'in gizlice örgütlenmiş ve önceden uyarmadan yürürlüğe konulmuş eylemleri bir komployla büyük benzerlikler taşır ama Hitler'in infaz edilenlere yönelik suçlamaları (yani Ernst Röhm ve -Nazilerin bir yıl önce iktidarı ele geçirmesinden sonra- "ikinci bir devrim"i savunanların darbe girişiminde bulunduğu şeklindeki iddiaları) bir komplo teorisi olmaktan epey uzaktır çünkü Röhm ne söylemiş ve yapmışsa açıkça söylemiş ve yapmıştır.

Hitler'i devirme amaçlı gerçek bir komplo da oldu elbette. Bir grup subay ile bunların bağlantılı oldukları bazı insanların savaş sırasında gizlice örgütlediği bu komplo 20 Temmuz 1944'te Claus von Stauffenberg tarafından yerleştirilmiş bir bombayla gerçekleştirilen başarısız suikast girişimiyle sonuçlandı. Bir dizi tesadüf sonucunda Hitler hayatta kalırken, komplocular intihar ederek, vurularak ya da tutuklanıp yar-

---

8 "Gece" şeklinde adlandırılmasına karşın Nazi Almanya'sında 30 Haziran-2 Temmuz 1934 tarihleri arasında üç gün süren, o tarihte Şansölye olan Hitler'in rakip ya da engel gördükleri i tasfiye edip iktidarını pekiştirmek amacıyla emrini verdiği siyasi yargısız infazlar serisi. Bu temizlik harekâtında öldürülen yüzden fazla kişi içinde paramiliter Nazi örgütü SA'nın başındaki Ernst Röhm ve pek çok lideri ile Nazi Partisi içindeki sol kanadın lideri olarak görülen Gregor Strasser gibi Nazilerin yanı sıra, eski şansölye Kurt von Schleicher ve Gustav Ritter von Kahr gibi Nazi karşıtı muhafazakâr siyasetçiler de vardır. (ç.n.)

9 Almanca ismi *Sturmabteilung* (fırtına birlikleri) olan yapılanma Nazi Partisi'nin ilk paramiliter örgütlenmesiydi. Kahverengi üniforma giydiklerinden Kahverengi Gömlekliler olarak da anılıyorlardı. (ç.n.)

gılandıktan sonra infaz edilerek hayatlarını kaybettiler. Hitler başarısız bombalı saldırısından sonra yaptığı radyo konuşmasında hayatına kasteden saldırıyı, "gözünü hırs bürümüş, vicdansız ve ölçüsüzce aptal çok küçük bir subay kliğinin" işi olarak tanımladı. Saldırının ardından gerçekleştirilen polis soruşturması çok az sayıda insanın bu işe bulaştığı varsayımından hareket etti. Yani bu ön kabule göre tamamen askerlerden müteşekkil, sıkı örgütlenmiş, klasik bir komplocu grubuydu bu ve tamamen gerici amaçlara sahipti. Gelgelelim Naziler bu açıklamaya bağlı kalıp, komplo hakkındaki tüm beyanatlarında hiç durmadan bu lafları yineleyip dursalar ve mahkemeye çıkaracakları komplocuları seçerken bu açıklamayla tutarlı davransalar da, Gestapo'nun[10] kapalı kapılar arkasında yürüttüğü araştırmalar çok daha fazla sayıda insanın şu ya da bu ölçüde bu işe karışmış olduğunu ortaya koyuyordu. İşin içinde askerler kadar siviller de, keza muhafazakâr sağ kanattan olduğu kadar sol kanattan ve merkezden siyasetçiler de vardı. Bu girişimi klasik bir komplo olarak görmek yerine, bazıları diğerlerinden daha merkezde duran, üst üste binmiş bir ağlar dizisi bağlamına oturtmak daha doğru olur.

Hem suikastın hem de planlanmış askerî darbenin hazırlıklarını yapıp fiiliyata geçirmeye çalışan Stauffenberg ve subay arkadaşlarının bu ağların tam merkezinde durduğuna kuşku yok. Ama bu merkezden uzakta çok farklı pozisyonlara sahip çok sayıda başka insan da bu işin içindeydi; bunlar arasında komployu planlayanların Hitler öldürüldükten sonra sivil bir hükümet kurmalarını öngördükleri insanlar da vardı. Öyle ya da böyle bu işe dâhil olan çok sayıda insan arasında diplomatlar, avukatlar, sanayiciler, büyük toprak sahipleri, sendikacılar, sosyal demokratlar, teologlar ve yüksek memurlar da vardı. Suikast planlarını yapıp hayata geçirenler en nihayetinde elbette ki askerlerdi ama bu girişimi münhasıran askerî bir operasyon olarak değerlendirmek, onun derinliğine

10 İsmi Almanca *Geheime Staatspolizei* (devlet gizli polisi) ifadesinin kısaltılmasından oluşan örgüt 1933 yılında Hermann Göring'in çeşitli gizli polis örgütlerini bir çatı altında toplamasıyla kurulmuş, 1934 yılında başına Heinrich Himmler getirilmişti. Holokost'ta kilit bir rol oynayan örgüt Nuremberg Uluslararası Askerî Mahkemesi tarafından suç örgütü olarak ilan edildi. (ç.n.)

ve genişliğine kapsamını olduğundan küçük görmek olacaktır. Girişimin arkasındaki isimlerin ortak noktası, neredeyse hepsinin kendilerinden kuşkulanılmayan insanlar olmasıydı; fiili ya da potansiyel rejim karşıtları olarak kodlanıp Gestapo'nun yakın takibine alınmadıkları için bu girişimi başarıyla sonuçlandırma ihtimalleri vardı. Gelgelelim hâl böyleyken bile komplocu grup o kadar büyüdü ki Hitler'in karargâhına bombanın yerleştirildiği an itibarıyla birkaçı çoktan tutuklanmış olduğu gibi, Gestapo çok sayıda başka komplocunun da ensesindeydi.[11] Sovyet casus ağı "Kızıl Orkestra" gibi başka gizli muhalefet hareketleri de vardı ama bunlar tek ve tanımlanabilir bir amaca sahip olmadıklarından klasik anlamda komplocu değildiler. 1944 bomba komplosu Hitler'in bazı insanları kendisine karşı komplo içinde olmakla suçladığı çok nadir olaylardan biri, hatta neredeyse tek olay olarak kaldı.

Bununla birlikte gerçek ya da hayali komplolar Nazilerin dünyasına tamamen yabancı şeyler değildi. Tarihçiler bazı komploların Hitler'i etkilediğini, bazı komploların arkasındaki beynin bizzat o olduğunu, bazı komplolara da aktif olarak katıldığını düşünüyorlar. Ama bu kitabın konusu gerçek komplolar değil,[12] Hitler ve Nazilerin paranoit tasavvurla münasebeti olacak. Kitapta hem ciddi tarihçilerin hem de her türden komplo teorisyenlerinin her birini birbiriyle bağlantısız ayrı mevhumlar olarak görüp irdelediği beş farklı komplo iddiası ele alınıyor. Bu iddialara komplo teorileri üzerine gerçekleştirilmiş en son çalışmaların ışığı altında yeniden bakmak, onları farklı bir bakış açısıyla görmemizi ve aralarında bazı şaşırtıcı ortaklıklar bulmamızı mümkün kılabilir. Bunlardan ilki antisemit bir içeriğe sahip, kötü ünlü sahte *Siyon Liderlerinin Protokolleri*: Bu risalenin kaynağı neydi, neden bu kadar yaygın bir şekilde dağıtıldı ve Hitler'i Holokost'u başlatmaya iten "soykırım gerekçesi" gerçekten o muydu? Yayılıp bütün dünyayı kaplamalarına izin verilirlerse komplo teorilerinin ne kadar tehlikeli olabileceklerinin klasik bir örneği

11 Linda von Keyserlingk-Rehbein, *Nur eine 'ganz kleine Clique'? Die NS Ermittlungen über das Netzwerk vom 20. Juli 1944*, Berlin, 2018.
12 Bu yaklaşım için bkz. David Welch, *The Hitler Conspiracies: Secrets and Lies behind the Rise and Fall of the Nazi Party*, New York, 2013.

miydi? Ne tür bir komplo teorisi ihtiva ediyordu? İlk bakışta *sistemsel komplo teorileri* kategorisine rahatça sokulabilirmiş gibi görünen *Protokoller* içeriği itibarıyla kesinlikle ölçüsüz genellemelere dayalı, muğlak bir metindir. En önemli antisemit komplocu metin olduğu genel kabul gören bu metin, antisemitizmin kendisinin de bir komplo teorisi olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. Daha ötesi, *Protokoller* sık sık göz ardı edilen başka bir meseleye daha işaret eder: Antisemitizm diğer ırkçılık türlerinden ne ölçüde, hangi bakımlardan ayrılıyor(du). *Protokoller*'in komplo teorileri üzerine güncel tartışmaların ışığında ele alınması bu sorulara bazı umulmadık yanıtlar sağlayabilir.

İkinci Bölüm, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin, iç cephede bir devrim örgütleyip gerçekleştirmek suretiyle Alman silahlı kuvvetlerini zayıflatma planının bir sonucu olduğu şeklindeki sırttan bıçaklanma efsanesine odaklanıyor. *Protokoller*'in aksine bu iddia, nispeten muğlak ve bazı kritik noktalarda genellemelere dayalı olmakla birlikte, bir *olay bazlı komplo teorisi* olarak görülebilir. Bu teori üç kısımdan oluşuyor: Birincisi, Almanya'nın giderek büyüyen tedarik sorunları nedeniyle savaşı kaybettiği şeklindeki son derece genellemeci iddiadır. Bu teoriye göre söz konusu tedarik sorunları savaş cephesinde cephane, cephe gerisinde ise gıda ve diğer hane içi temel ihtiyaç malları kıtlıklarına, bu kıtlıklar da savaşma iradesinde bir kırılmaya neden oldu. Savaşma iradesindeki kırılma ise ifadesini uzlaşma yoluyla barış fikrinin gittikçe daha büyük destek görmesinde buldu. Ülke içinde yaşanan bu moral çöküş silahlı kuvvetlerin sırtından bıçaklanması anlamına geliyor, daha büyük kaynaklara sahip düşmanla mücadeleye devam etmelerini imkânsız kılıyordu. İkinci kısım daha spesifik bir iddiayı içeriyor: Sosyalistler 9 Kasım 1918'de Kayzer'i tahtından eden demokratik devrimin yolunu açmak amacıyla önce ülke, sonra da silahlı kuvvetler içinde huzursuzluğu kışkırtıp askerlerin moralini bozdular ve böylece Almanya'nın savaşa devam etme ihtimalini ortadan kaldırdılar. Üçüncü ve son olarak, siyasi yelpazenin aşırı sağında gerek sosyalizm gerekse de devrim Yahudi

yıkıcılığının tezahürleri olarak görülüyor, bu da şu iki soruyu gündeme getiriyordu: Hitler ve Nazi Partisi savaşın bitmesinden sonraki iktidar yürüyüşlerinde sırttan bıçaklama efsanesini bir propaganda aracı olarak ne ölçüde kullanmışlardır ve daha genel planda, bu efsane Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında milyonlarca Almanın Nazilere oy vermesinde ne kadar etkili olmuştur? Sırttan bıçaklama efsanesinin en azından daha ılımlı formları rahatsız edici bir şekilde son zamanlarda bir tür diriliş içindedir ve İkinci Bölüm'de Almanya'nın 1918 Kasım'ındaki yenilgisine dair bu yeni iddiaların detaylı bir irdelemeye ne kadar dayanıklı olduğu sorgulanıyor.

Üçüncü Bölüm'de Alman ulusal parlamento (Reichstag) binasının Hitler'in Reich Şansölyeliğine getirilmesinden birkaç hafta sonra, 27-28 Şubat 1933'te yanıp kül olması ele alınıyor. Bu kundaklama eylemi Hitler hükümetine yurttaş hak ve özgürlüklerini askıya alma bahanesi vermişti ve bu askıya alma Nazi diktatörlüğünün yaratılması yönünde atılmış ilk önemli adımdı. Nazi liderinin bu eylemin bir *coup d'état*[13] planının parçası olarak komünistlerce gerçekleştirildiği yönlü iddiasının inandırıcılığını sarsmak hiç de zor olmadı; III. Reich'ın kendi yargıçlarının bile doğrulamaktan imtina ettiği bir komplo teorisiydi bu. Gelgelelim yangından kimin yarar sağladığı açıktı. Komünistler hiç vakit kaybetmeden bu eylemin bir diktatörlüğe az buçuk hukuksal temel sağlamak ve binlerce komünistin tutuklanıp yeni kurulan toplama kamplarına kapatılmasına gerekçe olmak üzere Naziler tarafından bir "yanıltma" ("false flag") harekâtı olarak önceden planlanıp gerçekleştirildiğini iddia ettiler. Dolayısıyla tek bir olay birbiriyle tamamen zıt iki farklı komplo teorisine konu oluyordu. Nazilerin teorisinin aksine komünistlerin teorisi, 1960'lı yıllardan beri ortaya konulan detaylı kanıtlar binanın Hollandalı genç Marinus van der Lubbe tarafından tek başına yakıldığını göstermesine rağmen, o tarihten beri yeniden yeniden gündeme getirildi. Nitekim bu *olay bazlı komplo teorisi* son yıllarda yeniden canlandı. Bu yeni argümanlar ne kadar

13 Fr. Darbe. (ç.n.)

mantıklı, teoriyi destekleyen herhangi bir inandırıcı yeni kanıt var mı? Ve komplo teorilerine ve bunların işleyiş biçimine dair daha genel anlayışımız ışığında ele alındıklarında, bu teoriler eleştirel değerlendirmelere ne kadar dayanıklı?

Bir diğer tartışmalı mevzu da Nazi partisinin Hitler'den sonra gelen ikinci adamı Rudolf Hess'in 10 Mayıs 1941'deki ani ve beklenmedik İskoçya uçuşudur. Bu konu hakkında –çoğu yakın zamanlarda– üretilmiş kapsamlı literatür çeşit çeşit teoriler içerir ve bu durum pek çok tarihçiyi Hess'in uçuşunu çözülmemiş bir muamma olarak görmeye sevk etmiştir. Hess Hitler'in bir ayrı barış teklifini muhataplarına iletmekle mi görevlendirilmişti? Önemli Britanyalı siyasetçilerden oluşan bir grup tarafından teşvik mi edilmişti? Churchill'in ve Whitehall'daki[14] savaş yanlılarının bu teklifi reddedip uçuş hakkındaki gerçekleri örtbas ettiği bir başka komplo daha mı söz konusuydu? Yoksa Britanya güvenlik ve istihbarat örgütleri Hess'i Britanya'ya çekmek için bir komplo mu örgütlemişti? Eğer böyleyse amaç neydi? Çok yıllar sonra, 1987'de Hess'in Spandau hapishanesindeki hücresinde ölü bulunması, bu eski Nazi liderinin ifşa etmek üzere olduğu rahatsız edici gerçekleri örtbas etme amaçlı bir İngiliz komplosunun mu sonucuydu? Bu net bir şekilde *olay bazlı* bir komplo teorisiydi ama onu desteklemek için sunulan kanıtlar ne kadar ikna edicidir?

Son olarak, elinizdeki kitapta, Hitler'in 1945 yılında Berlin'deki sığınaktan kaçıp hayatına Arjantin'de devam ettiğine dair ardı arkası kesilmeyen söylentilerin son birkaç yıldır medyada neden bu kadar yayıldığı sorgulanıyor. Bu söylentiler nereden kaynaklandı? Herhangi bir inandırıcı yönleri var mı? Bunları çürütmek için onca çaba harcanmasına rağmen niçin ortadan kalkmıyorlar? İzleyen bölümlerde tartışılan pek çok başka fantezi gibi, Hitler'in 1950'li yıllarda, hatta sonrasında bile hâlâ hayatta olduğu iddiası da medya mecralarında son zamanlarda yeniden rağbet görmeye başlamış durum-

14 Londra'nın Westminister semtinde bulunan, Savunma Bakanlığı, başkomutanlık karargâhı (Horse Guards) ve başbakanlık ofisinin de konumlandığı, Birleşik Krallık'ın hükümet merkezi olarak kabul edilen cadde ve alan. (ç.n.)

da. Bu kitapta incelenen bütün *olay bazlı komplo teorileri* içinde en çılgınca ve fantastik olanı hiç kuşkusuz budur. Bu komplo teorisinin internet ve sosyal medya çağında yaşadığı dönüşümler komplo teorilerinin nasıl işlediğine ve özellikle de ne tür insanların bunları yayıp bunlara inandığına dair bize çok şey anlatıyor.

Fantezilere ve kurgulara, uydurmalara ve çarpıtmalara dair bir kitap bu. Siyasal bir amaca ulaşmak için bilinçli olarak mitlerin ve yalanların kullanılması yirmi birinci yüzyıl icadı bir şey değildir. Hitler ya da Yahudiler veya Nazi Partisi hakkındaki komplo teorilerini destekleyenlerin bir kısmı ağızlarından çıkan şeylere kesinlikle inanıyorlar. Diğer bir kısmı ise aynı kesinlikle yanlış olduğunu bildikleri hikâyeleri kendi çıkarlarına kullanıyorlar. Yeri geliyor siyasi amaçlarla ve kinik bir tutumla olguları çarpıtıyor ya da külliyen yalan olan şeyler uyduruyorlar. Yeri geliyor salt ceplerini doldurmak amacıyla sansasyonel iddiaları destekliyorlar. Bazı örneklerde şunu iddia ediyorlar: Ortaya attıkları iddiaların doğru ya da yanlış olması önemli değildir; önemli olan, *Protokoller* gibi kesinlikle sahte ve tahrif edilmiş kanıtlara dayanıyor olsalar bile, gizli bir hakikati açığa çıkarmaları, dolayısıyla salt ampirik açıdan değilse de daha genel bir bağlamda doğru olmalarıdır. Bu tür iddialar bizzat hakikatin kendisi hakkında derin soruları gündeme getirdiği gibi, makul ve doğrulanabilir sonuçlara ulaşabilmek için delillerin titiz ve tarafsız bir şekilde incelenmesi gerektiğine inanan insanların yanıt vermekte acele etmedikleri bir meydan okumayı da içeriyor. Bu bir tarih kitabı ama "hakikat sonrası" çağın, "alternatif gerçekler" çağının bir tarih kitabı; kendi sıkıntılı zamanımız için yazılmış bir kitaptır.

Protokolle der Weisen von Zion: Die größte Fälschung des Jahrhunderts! (Siyon Liderlerinin Protokolleri: Yüzyılın En Büyük Yalanı!). Johann Baptist Rusch'ın muhtemelen önde gelen İsviçreli Siyonist Saly Brauschweig'e ait yazıları düzenleyerek 1933'te İsviçre'de yayınladığı kitabın kapağı. *Özel koleksiyon.*

Birinci Bölüm

PROTOKOLLER "SOYKIRIMIN GEREKÇESİ" MİYDİ?

I

İlk kez yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkmış kısa bir risale olan *Siyon Liderlerinin Protokolleri* belki de bütün zamanların en kötü ünlü neşriyatıdır. Önde gelen komplo teorisi araştırmacılarından Michael Butter'a göre risale "bugüne kadar Yahudi dünya komplosu üzerine yazılmış en önemli metin olarak kalabildi", çünkü "en nihayetinde Avrupa Yahudilerinin soykırımıyla sonuçlanan bir atmosferin yaratılmasına katkıda bulundu".[1] Norman Cohn risalenin kökeni ve etkisi üzerine gerçekleştirdiği klasikleşmiş çalışmasında onun Naziler tarafından gerçekleştirilen Yahudi soykırımına zahirî bir meşruiyet sağladığını öne sürdü. Nitekim Cohn'ın kitabının ismi de "Warrant for Genocide" ["Soykırım Gerekçesi"] idi. Ona göre bu belge, "Yahudi dünya komplosu mitinin mükemmel bir anlatımı ve onu yayma aracı"ydı. "Hitler için bir takıntı, gerek Almanya'daki gerekse de diğer ülkelerdeki en fanatik taraftarları için bir ideoloji hâline gelen" risale böylece "Avrupa Yahudilerini neredeyse tümüyle yok oluşa götüren bir sürecin yollarını döşedi".[2] Alex Grobman'ın *Protokoller* üzerine gerçekleştirdiği daha yakın tarihli bir çalışmanın ismi

---

1 Butter, "Nichts ist, wie es scheint", s. 164, 166.

2 Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, Londra, 1967, alıntılanan kısım 13. sayfada. Cohn'ın öncü nitelikteki araştırması daha yakın tarihli çalışmalar tarafından birçok noktada revize edilmiş olsa da, hâlâ bu konuda bir klasik eserdir.

de benzer şekilde *License to Murder*'dır [Cinayet Ruhsatı].[3] Antisemitizm konusunda önde gelen tarihçilerden Robert Wistrich de *Protokoller* ile Holokost arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi kurar. Düşünür Hannah Arendt da risaleye önem atfedenler arasındadır. 1951 tarihli etkileyici kitabı *Totalitarizmin Kaynakları*'nda *Protokoller*'i Nazilerin temel metni olarak tanımlayıp, onu bir "ders kitabı" olarak kullandıklarını yazar.[4] Bu görüşün geçmişi Hitler dönemine kadar gider: Baltık-Alman kökenli bir Menşevik olan Alexander Stein *Adolf Hitler–Pupil of the 'Wise Men of Zion'* [Adolf Hitler-"Siyon'un Akil Adamlarının" Talebesi] isimli kitabında *Protokoller*'i "nasyonal sosyalizmin İncil'i" olarak tanımlar.[5] Alman-Yahudi tarihçi Walter Laqueur'a göre Hitler *Protokoller*'in muazzam propaganda potansiyelini fark etmişti. *Mein Kampf'ta [Kavgam]* bu risaleden bahseden Hitler'in bu "*magnum opus*'unda[6] anlattığı şeylerin çoğu bu kitaba dayanır".[7] Yine bir başka tarihçiye göre de "*Protokoller* ... Hitler'in komplocu düşünce dünyasında kilit önemde bir unsur hâline gelmişti".[8] Klaus Fischer türünün klasikleri arasına girmiş kitabı *Nazi Almanya'sı-Yeni Bir Tarih*'de detaylı bir şekilde açıkladığı bu fikri savunur. Şöyle yazar:

> [Hitler] *Siyon Liderlerinin Protokolleri*'nde ortaya konulduğu hâliyle bir Yahudi dünya komplosunun varlığına inanıyordu. Yahudilerin çağlar boyunca çevirdiği gizli entrikalar üzerine gerçekleştirdiği ayrıntılı ve kapsamlı incelemede Yahudilerin tarihsel olayların arkasındaki belirleyici güç oldu-

---

3 Alex Grobman, *License to Murder: The Enduring Threat of the Protocols of the Elders of Zion*, New York, 2011.

4 Eva Horn ve Michael Hagemeister, 'Ein Stoff für Bestseller', aynı yazarlar (ed.), *Die Fiktion von der jüdischen Weltverschwörung. Zu Text und Kontext der 'Protokolle der Weisen von Zion'* içinde, Göttingen, 2012, s. xviii; Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Londra, 2017, s. xix [Türkçesi: *Totalitarizmin Kaynakları 1-2*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim, 1996, 1998.]; Robert Wistrich, *A Lethal Obsession. Anti Semitism from Antiquity to the Global Jihad*, New York, 2010, s. 158.

5 Alexander Stein, *Adolf Hitler–Schüler der 'Weisen von Zion'*, Lynn Ciminski ve Martin Schmitt (ed.), 2011 [1936]), s. 32, 289.

6 Lat. Başyapıt. (ç.n.)

7 Walter Laqueur, *Russia and Germany: A Century of Conflict*, Londra, 1965, s. 103.

8 David Redles, "The Turning Point: The Protocols of the Elders of Zion and the Eschatological War between Aryans and Jews", Richard Landes ve Steven T. Katz (ed.), *The Paranoid Apocalypse: A Hundred Year Retrospective on The Protocols of the Elders of Zion* içinde, New York, 2012, s. 112-131, alıntılanan kısım 118. sayfada.

ğunu öne süren komplocu tarih anlayışına samimiyetle inandığını açığa vuruyordu. Dolayısıyla Hitler paranoit zihin dünyasında tarihteki bütün yıkıcı olayların üstündeki örtüyü kaldırıp, entrikacı bir Yahudi tarafından tezgâhlandıklarını ortaya çıkarmış oluyordu.[9]

Fischer'a göre Hitler bu düşünüş tarzının bir sonucu olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa Yahudilerinin imha sürecini başlatırken dünya tarihini etkileyecek önemde bir iş yapmakta olduğunu düşünüyordu. Sosyal psikolog Jovan Byford *Protokoller*'in soykırımın başladığı tarih itibarıyla "Nazi propagandasının köşe taşı" hâline gelmiş olduğunu söyler.[10] *Protokoller* geniş kesimler tarafından öylesine önemli görülüyordu ki yazar Umberto Eco'nun sondan bir önceki romanı *Prag Mezarlığı* risalenin kökenine ve muhtevasına dair kurgusal bir anlatı niteliğinde olduğu gibi, kitabın sondan bir önceki bölümünün adı da Nazilerin Holokost için kullandığı örtmece ifade "Avrupa'daki Yahudi sorununun nihai çözümü"nü akla getirecek şekilde "Nihai Çözüm"dür.[11] Tarihçi Wolfgang Wippermann 2007 yılında yayınlanan komplo teorileri üzerine çalışmasında *Protokoller*'i muazzam bir etki yaratmış, "ateşli okurları" arasında Adolf Hitler dâhil pek çok Nazi liderinin de olduğu "en bilinen ve gelmiş geçmiş en etkili komplo teorisi" olarak nitelendirir.[12] Edebiyat akademisyeni Svetlana Boym'a göre *Protokoller* "Rusya ve Ukrayna'daki pogromlar ile Nazilerin imha politikalarının ilham kaynağı ve gerekçesi"ydi.[13] Stephen Bronner Hitler'in "*Protokoller*'in

---

9 Klaus Fischer, *Nazi Germany: A New History*, Londra, 1995, s. 168 [Türkçesi: *Nazi Almanyası-Yeni Bir Tarih*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Alfa, 2020].

10 Jovan Byford, *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*, Londra, 2011, s. 55.

11 Umberto Eco, *The Prague Cemetery*, Londra, 2012 [Türkçesi: Prag Mezarlığı, çev. Eren Cendey, İstanbul: Doğan Kitap, 2014]. Ayrıca bkz. aynı yazarın şu makalesi: "Eine Fiktion, die zum Albtraum wird. Die Protokolle der Weisen von Zion und ihre Entstehung", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2 Temmuz 1994, s. B2.

12 Wolfgang Wippermann, *Agenten des Bösen. Die grossen Verschwörung stheorien und was dahinter steckt*, Berlin, 2007, s. 67-77. Ayrıca bkz. Wolfram Meyer zu Uptrup, *Kampf gegen die 'jüdische Weltver schwörung' Propaganda und Antisemitismus der Nationalsozialisten 1919-1945*, Berlin, 2003; Armin Pfahl-Traughber, *Der antisemitisch antifreimaurerische Verschwörungsmythos in der Weimarer Republik und im NS Staat*, Viyana, 1993.

13 Svetlana Boym, "Conspiracy Theories and Literary Ethics: Umberto Eco, Danilo KiŠ and The Protocols of Zion", *Comparative Literature* 512 (1999), s. 97-122, alıntılanan kısım 97 sayfada. Ayrıca bkz. Esther Webman (ed.), *The Global Impact of the 'Protocols of the Elders of Zion': A Century Old Myth*, New York, 2011.

pratik içerimlerinin gereğini yapmaya çalıştı"ğını iddia etti.[14] Hatta Hitler'in "Yahudileri ortadan kaldırma mücadelesinde *Protokoller*'i bir kılavuz el kitabı olarak kullandığı" bile söylendi.[15]

Yahudilerin toplumu ve toplumsal kurumları yıkmak amacıyla dünya çapında bir komplo peşinde olduğu şeklindeki -özellikle Hitler'i etkisi altına almak suretiyle doğrudan Holokost'a neden olmuş- teorinin dillendirildiği bütün metinler arasında en etkilisinin *Protokoller* olduğu yönündeki genel kabul düşünülürse, tarihçilerin ve metin analizcilerinin bu risale üzerinde çok sayıda inceleme yapmaları şaşırtıcı değildir. Ayrıca Hitler'in görüşlerini Cohn'ın yazdığı zamana göre daha eksiksiz bir şekilde yansıtan belgeler var artık; bunlar arasında doğrudan Hitler'in yazdığı metinler olduğu gibi, onun görüşlerini dolaylı olarak yansıtan Goebbels'in günlükleri gibi yeni yayınlanmış kitaplar da var. Bütün bunlar akıllara Hitler'in gerçekten *Protokoller*'in bir hayranı olup olmadığı sorusunu getiriyor. Bu risale gerçekten gelmiş geçmiş en tehlikeli ve etkili komplo teorisini mi içermektedir? Bu sorulara bir yanıt verebilmemiz için en başa dönüp *Protokoller*'in içeriğini irdelememiz gerekiyor. Bu *Protokoller*'i bir araya getiren kimdi, bunu nasıl yaptı, amacı neydi? Bu soruların yanıtları pek çok bakımdan epey şaşırtıcıdır.

II

Genellikle *Siyon Liderlerinin Protokolleri* ismiyle bilinen bu metnin aslında "1897'de Basel'de düzenlenen Birinci Siyonist Kongresi Oturumlarına 'Siyon'un Akil Adamları'nın Sunduğu Raporlardan" şeklinde bir üst başlığı da vardır; "protokoller" ifadesi burada aslında "tutanaklar" anlamına gelir. Böyle bir kongre gerçekten de yapılmıştır ama bu metinde kongrenin aslında kapalı kapılar ardında düzenlenen çok gizli

14 Stephen Bronner, *A Rumor about the Jews. Reflections on Antisem itism and the Protocols of the Elders of Zion*, New York, 2000, s. 7.

15 Nora Levin, *The Holocaust: The Destruction of European Jewry, 1939-1945*, New York, 1968.

toplantılar için bir paravandan ibaret olduğu ima edilir. Tarihinin bu başlangıç aşamasında Siyonizm henüz emekleme döneminde, Yahudi çevrelerinde bile pek bilinmeyen küçük bir hareketti. Hatta 1920'li yıllarda bile kamuoyunun ondan pek haberi yoktu. Siyonizmin amacı Yahudileri o tarihte Osmanlı İmparatorluğu idaresinde olan Filistin'e yerleşmeye teşvik etmekti. Söz konusu "Birinci Siyonist Kongre" pek çok okura hiç zorlanmadan dünya Yahudi cemaatinin ilk genel kongresi gibi gösterilebildi ama böyle bir genel kongre söz konusu değildi.[16]

Çok kısa paragraflardan oluşan uzun bir dizi hâlinde özetlenmiş bu "tutanaklar" toplam yirmi dört oturumu kayıt altına alıyor. her yerde kötülerin iyilerden çok olduğu, dünyayı gücün ve paranın yönettiği tespitiyle başlayan metin şöyle devam ediyor: "Biz" -yani Yahudiler- dünyanın parasını, dolayısıyla da dünyanın kendisini kontrol ediyoruz. Güç kimdeyse haklı da odur ve şuursuz kitlelere hükmeder ama bu ancak ahlaki sınırlamalar olmaza mümkündür. Yöntemlerimiz terör ve desisedir. Gücü elde etmek için soyluların ayrıcalıklarını ortadan kaldıracak, onların yönetiminin yerine bankerlerimizin ve entelektüellerimizin yönetimini geçireceğiz. Basın üzerindeki kontrolümüz sayesinde toplumsal istikrarı sağlayan inançları zayıflatabileceğiz; nitekim Marx'ın, Darwin'in ve Nietzsche'nin habis doktrinlerini yaymakta belli bir başarıyı yakaladık bile. Gazetelerimiz ve broşürlerimiz bir yandan fitne çıkararak toplumu bölerken, bir yandan da kitleleri anarşizm, komünizm ve sosyalizm gibi yıkıcı hareketlere yönlendirerek hükümetlere güvenin altını oyuyor. Ayrıca serbest piyasadaki herkese karşı tahripkâr bir ekonomik mücadele vererek Yahudi olmayanların (*Gentiles*) dikkatini ekonominin gerçek efendilerinden, yani kendimizden uzaklaştırıyoruz. Kendi tekellerimizi yaratarak, aşırı harcamayı ve akıl dışı spekülasyonları teşvik ederek ve enflasyona neden olarak ekonomiyi yıkıma uğratmak için nüfuzumuzu

16 Walter Laqueur, *A History of Zionism*, New York, 2003; Michael Hagemeister, "Die 'Protokolle der Weisen von Zion' und der Basler Zionistenkongress von 1897", Heiko Haumann (ed.), *Der Traum von Israel. Die Ursprünge des modernen Zionismus* içinde, Weinheim, 1998, s. 250-273.

kullanacağız. Bir silahlanma yarışı yaratıp, yıkıcı savaşlar çıkaracağız. Böylece Yahudi olmayanlar en sonunda güçten düşüp, tahakküm altına alınmaya hazır hâle gelecekler.[17]

Sözde tutanaklarda devamla genel oy hakkının kitleleri iktidara getireceği, bu kitlelerin kontrolünün ise "biz"de, yani Yahudilerde olduğu söyleniyor. "Yahudi olmayanlar bir koyun sürüsü, biz Yahudiler de kurtlarız." Ahlaksız yayınları yayarak ahlaki düzenin altını oyduk. Belirlediğimiz tarihte dünyanın her tarafında ayaklanıp devrim yapacak, yolumuza çıkan herkesi acımadan öldüreceğiz. İktidarı ele geçirdiğimizde basın ve yayıncılar üzerinde öylesine katı bir sansür uygulayacağız ki hiç kimse hiçbir şeyi eleştiremeyecek. Kitle sporu, eğlenceler ve genelevlerle insanları uyuşturup günün gerçeklerini görmelerini engelleyeceğiz. Yahudilik dışında hiçbir dine izin vermeyeceğiz. Yahudi olmayan tüm masonlar infaz edilirken dünyanın her tarafında Yahudi locaları açılacak. Yaşlı yargıçların yerine güçlünün hükümranlığına boyun eğmeye hazır genç yargıçlar geçirilecek. Üniversitelerde hukuk, siyaset bilimi ve her türlü beşerî bilimler eğitimine son verilecek. "Rahatsız edici bulduğumuz bütün tarihsel gerçekleri insanlığın hafızasından silecek, yalnızca Yahudi olmayan hükümetlerin yanlışlarını özellikle büyük gösteren tarihsel gerçekleri hatırlamalarını sağlayacağız." Eğitim pratik beceriler kazandırmaya odaklı olacak. Öğretmenler bizim propagandamızı yapmaya zorlanacak. Avukatlar artık bağımsız olamayacak, devletimizin çıkarlarına uygun hareket etmek zorunda kalacaklar. Papa'nın yerine bir Yahudi kralı geçirilecek. Emlak vergileri kademe kademe artırılacak. Spekülasyon yapmak olanaksız hâle getirilecek. Seri üretime dayalı modern endüstri gemlenip küçük ölçekli zanaatkâr üretimi yeniden güçlendirilecek ve böylece işsizlik ve alkol bağımlılığı ortadan kalkacak.[18]

---

17 Jeffrey L. Sammons (ed.), *Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Grundlage des modernen Antisemitismus–eine Fälschung. Text und Kommentar*, Göttingen, 1998), s. 27-55 [*Protokoller*'in Türkçesi: Sergei Aleksandrovich Nilus, *Siyon Liderlerinin Protokolleri*, çev. Korkut Ata, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2015].

18 A.g.y., s. 56-113.

Bu karmakarışık, bir düzenden yoksun afaki metin milleti ayağa kaldıran cinsten bir antisemit belagat örneği sayılmaz. Soyut bir dille yazılmış, aynı şeyleri tekrarlayıp duran, çelişkilerle dolu bir kitaptır bu ve söz konusu çelişkilerin muhtemelen en dikkat çekicisi de alt başlıklarda sürekli olarak masonluktan bahsedilmesine rağmen metnin içinde bundan hiç bahsedilmemesidir. Kitabın bazı yerlerinde genel bir dünya devriminden bahsedilirken, bazı yerlerinde devrimin ancak her ülkede ayrı ayrı gerçekleşebileceği söylenir. Bir diğer tuhaf iddia da Yahudilerin dünyadaki çoğu büyük şehrin altına inşa edilmiş metro hatlarını patlayıcılarla dolduracakları ve kendilerini tehlikede hissederlerse bunları patlatacakları iddiasıdır.[19] Yahudilerin süper güç konumuna ulaştıklarında yaratacakları iddia edilen distopya pek çok bakımdan tuhaf bir şekilde müspet bir dünyadır. Mesela tam istihdamın gerçekleştirildiği ya da alkol bağımlılığının kökünün kazındığı bir dünyaya kim itiraz edebilir ki?[20]

Dikkat çekici bir diğer husus da antisemit ideolojinin içerdiği pek çok temel fikrin bu belgede bulunmamasıdır. Bu sözde Yahudi komplocular Yahudilerin İsa'yı öldürdüğü, Kutsal Ekmek'i kirlettikleri, su kuyularına zehir attıkları ya da düzenledikleri dinî ayinlerde Hıristiyan erkek çocuklarını katlettikleri gibi dinsel antisemitizmin geleneksel iddiaları hiç ağızlarına almazlar.[21] Yine bu metinde modern antisemit ve ırkçı imgeler de göremeyiz; mesela "Siyon Liderleri" hiçbir yerde Yahudilerin -risalenin antisemit yazarının tahayyül edebileceği türden- ırksal karakteristiklerinden bahsetmez, diğer ırkları tanımladığı varsayılan ırksal özelliklere dil uzatmaz ya da Hitler'in en büyük takıntılarından biri olan ırksal karışma yoluyla toplumsal düzeni yıkma arzusunu dillendirmezler. Stephen Bronner'ın sözleriyle, "bu metin Adolf Hitler gibi modern bağnazları kendisine hayran bırakacak ilkel bi-

19 A.g.y., 9. oturum, 11. paragraf, s. 58.

20 Michael Hagemeister, "Die Protokolle der Weisen von Zion-eine Anti-Utopie oder der Grosse Plan in der Geschichte?", Helmut Reinalter (ed.), *Verschwörungstheorien. Theorie -Geschichte- Wirkung* içinde, (Inns-bruck, 2002), s. 45-57.

21 Bronner *A Rumor about the Jews* isimli kitabının 1. sayfasında "[Protokoller] Yahudiler hakkında yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan en korkunç mitlerden çoğunu içerir" derken bu noktayı ıskalar.

yolojik dayanaklardan ya da bilimsellik görüntüsünden yoksundu".[22] *Protokoller*'in yazıldığı on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başındaki tarihsel bağlama işaret eden hususlar daha çok üniversite müfredatlarına, basının sorumsuzluğuna ve finans dünyasının manipülasyonlarına dair dillendirilen saplantılı fikirlerdir.[23] Keza silahlanma yarışına, hane içi üretimin yeniden canlandırılmasına, genel oy hakkının ve siyasal demokrasinin zuhuruna ya da anarşizm tehdidine dair ifadeler de *Protokoller*'in yazıldığı yıllara, yani Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden on beş yıl öncesine işaret eder. Dolayısıyla metinde hayali Yahudi dünya komplosunun parçası olarak yaftalanıp, 1917-1918 Avrupa devrimlerini izleyen yıllarda azgın antisemit fantezilerin merkezî bir unsuru hâline gelecek olan Bolşevik yıkım ve devrim tehdidinden de bir bahis yoktur. Çoğu tuhaf fikirlerin garip bir karışımı niteliğindeki bu risale ne geleneksel ne de modern antisemitizmi temsil ediyordu: Tamamen *sui generis*[24] bir metindi bu.

Bu metinden bazıları biraz zorlamayla da olsa birkaç ana fikir çıkarılabilir: 1- Toplumları sistematik olarak zayıflatıp yerlerine bir Yahudi diktatörlüğü kurmak amacıyla bütün dünyada komplolar tezgâhlayan bir Yahudi "Liderler" ("*Elders*")[25] grubu vardı(r); 2- Bu amaçlara bölücü ideolojiler, adlı adınca liberalizm, cumhuriyetçilik, sosyalizm ve anarşizm ideolojileri yayılarak ulaşılacaktır; 3- Basını ve ekonomiyi kontrol etmekte olan bu örgütlü Yahudiler sahip oldukları bu gücü toplumları ve toplumların temel değerlerini zayıflatmak için kullanmaktadırlar; 4- Gündelik hayatın, siyasal kurumların ve ekonomik yapıların bizim algıladığımız yüzeydeki katmanlarının altında gizli ve habis bir güç bulunmaktadır; 5- İster oy hakkının genişlemesi şeklinde olsun isterse de özgürlükçü kurumların yayılması, bizim ilerleme ve demokratik olarak gördüğümüz her şey aslında Yahudi dünya komplo-

22 A.g.y., s. 102.
23 Horn ve Hagemeister, "Ein Stoff", s. vii-xxii, alıntılanan kısım xv. sayfada.
24 Lat. Kendine has, nevi şahsına münhasır, eşi benzeri olmayan. (ç.n.)
25 Bu metin Türkçeye farklı yayınevleri tarafından "Yahudi Liderlerinin Protokolleri" ismiyle çevrilmiş olmakla birlikte "elders" sözcüğü aslında daha çok "yaşlılar", "ihtiyar heyeti", "kıdemliler", "önde gelenler" anlamına gelir. (ç.n.)

sunu yürütenlerin Yahudi olmayan dünya üzerinde güç kazanmak amacıyla başvurduğu yeni bir taktikten başka bir şey değildir; 6) Savaşlara neden olan şey farklı ülkeler arasındaki amaç ve inanç çatışmaları değil yine "Siyon Liderleri"nin entrikalarıdır; 7- Son olarak, kökü derinlere gidiyormuş gibi görünen antagonizmalar da (mesela proletarya ile kapitalistler arasındaki antagonizma) aslında Yahudi olmayan toplumları kendi içinde bölmek suretiyle zayıflatmaya çalışan Yahudi komplocularının işidir (bu sonuncusu metinde örtülü bir dille ifade edilir).[26] Gelgelelim *Protokoller* yukarıda sayılan fikirlerin ifade edildiği tek metin olmadığı gibi, ilk ifade edildiği yer de değildir; *Protokoller*'in sunduğu şey, yirminci yüzyıl başı itibarıyla çoktandır bilinen bu fikirlerin sözde komplocu grubun kendisinden gelen açık teyidiydi.

Görünüşte klasik komplo teorilerine benzeyen bu metin onu kabul eden okurlara, içinde bilim insanlarının, hükümet yetkililerinin ve siyasetçilerin de olduğu büyük çoğunluktan gizlenmiş gerçeklerin ifşasını vaat eder: "Resmî bilgi" dünyasının ve bu dünya tarafından aldatılan milyonların bilmediği sırları okurlarına aktararak kendisine inananların özsaygısını artırıp, savaş ve devrimlerden borsa çöküşlerine ve ekonomik krizlere, akıl almaz gibi görünen karmaşık olayları ve süreçleri anlamalarını sağlayacak bir anahtar sunar. Risale bunu tüm bu olayları ve süreçleri tek bir büyük paranoit açıklama içinde birleştirerek yapar: Bunların hepsi kötü niyetli bireylerden müteşekkil, sıkı örgütlenmiş tek bir grubun faaliyetlerine indirgenebilir.[27] Bununla birlikte *Protokoller*'in "ortaçağ ve erken modernite dönemlerindeki Yahudi karşıtlığı ile modern antisemitizm arasındaki sınırı teşkil ettiğini, bu ikincisinde "odak noktasının Hıristiyanların dini düşmanı olarak Yahudilerden

26 *Protokoller*'de öne sürülen iddiaların tek tek ele alınıp çürütüldüğü (ki birçok bakımdan Donkişotvari bir iştir bu) bir çalışma için bkz. Steven Leonard Jacobs ve Mark Weitzman, *Dismantling the Big Lie: The Protocols of the Elders of Zion*, Los Angeles, 2003. Hannah Arendt'ın *Totolitarizmin Kaynakları*'nda (s. 8) işaret ettiği gibi, asıl yapılması gereken şey bir sahte belge olarak *Protokoller*'in foyasını ortaya çıkarmak ya da içerdiği çeşitli iddia ve tezleri tek tek çürütmek değil, ciddi ölçüde itibarsızlaşmış bir metin olmasına rağmen faşistlerin ve antisemitlerin onu nasıl büyük ölçüde doğru kabul edebildiklerini açıklamaktır.

27 Pierre-André Taguieff, *Les Protocoles des Sages de Sion*, iki cilt, Paris, 1992.

uzaklaştırılıp, bir ırk kuramının mercekleri üzerinden, kendine has özelliklere sahip özel bir ırk olarak tanımlanan Yahudilere kaydırıldı"ğını söylemek doğru olmaz.[28] Bilakis, Birinci Dünya Savaş'ından sonra antisemitler tarafından Yahudilerin ırksal karakteristiklerinin "kanıtı" olarak kullanıldıklarında bir kuşku olmasa da, *Protokoller* üzerinde ırk kuramının hiçbir etkisi yoktur; bu da onun dikkatlice okunmadığını, çoğu zaman aslında desteklemedikleri inançları desteklemek amacıyla kullanıldığını gösterir.

Protokoller'in rağbet görmesini sağlayan şey, her şeyden önce, kaynağı bizzat uluslararası Yahudi cemaatinin örgütsel merkezi olan bir Yahudi dünya komplosunun sahici ve muteber bir kanıtını sunduğu iddiasıydı. Gelgelelim bu metin her şey olabilirdi ama sahici ve muteber değildi. Bilim insanları bu metnin kök aldığı kaynakların bulunmasına çok büyük miktarda zaman ve enerji hasrettiler. Artık biliyoruz ki sosyal ve siyasal düzenin altını oymak amaçlı yıkıcı bir komplo fikrinin başlangıcı 1789 Fransız Devrimi'nin hemen sonrasına kadar gider. Devrimden sekiz, Terör döneminden beş yıl sonra Fransız Cizvit rahip Abbé Barruel Jakobenizm üzerine beş ciltlik hacimli çalışmasında Devrim'in patlak verip XVI. Louis'nin idam edilmesini, başta *philosophes*,[29] Bavyera İlluminati[30] ve masonlar başta olmak üzere, eski Tapınak Şövalyeleri[31] geleneğinden etkilenmiş Aydınlanma düşünürlerinin ve gizli toplulukların entrikalarına bağlar.[32] Her ne kadar toplumu

---

28 Stefan Pennartz, "Die Protokolle der Weisen von Zion", Ute Caumanns ve diğ. (ed.), *Wer zog die Drähte? Verschwörungstheorien im Bild* içinde, Düsseldorf, 2012, s. 23-46, alıntılanan kısım 33. sayfada.

29 Fr. Filozoflar. Aralarında Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Kant ve Diderot'nun da olduğu on sekizinci yüzyıl Aydınlanma düşünürleri ve filozofları kastediliyor. (ç.n.)

30 İlluminati, gerçekten var olan ya da olmayan birkaç gruba atfedilen bir isimdir. Tarihsel olarak genellikle kastedilen ise 1 Mayıs 1776'da Bavyera'da (bugünkü Almanya sınırlar içinde) kurulan Bavyera İlluminati'dir. Kuruluş amacı hurafelere, gericiliğe ve dinin kamusal hayat üzerindeki etkisine ve kamu gücünün kötüye kullanılmasına karşı koymaktır. (ç.n.)

31 Merkezi Kudüs'teki Tapınak Dağı'nda bulunan, 1119 yılında kurulmuş dinî (Hıristiyan) ve askerî teşkilat. (ç.n.)

32 Claus Oberhauser, *Die verschwörungstheoretische Trias: Barruel – Robison – Starck*, Innsbruck, 2013. Oberhauser burada Barruel'in Bavyera İlluminati hakkındaki bilgisini, İlluminati'yi suçlayarak masonları korumayı amaçlayan Alman mason Johann August Starck'tan elde ettiğini gösterir. Buna karşın Starck'ın yazıları Barruel ve Robison'ın yazılarıyla karşılaştırılamayacağı gibi, onlar kadar etkili de olmamıştır (a.g.y., s. 289.)

dönüştürmeye azmetmiş olsalar da İlluminati ve masonlar elbette ki Barruel'in iddia ettiği kadar etkili değildiler; Tapınak Şövalyeleri ise Orta Çağ'da tamamen yok edilmişti ve o tarihlerden beri de namevcuttu. Barruel'in derdi Cizvit tarikatının on sekizinci yüzyıl sonlarında bazı ülkelerdeki Aydınlanmacı rejimler tarafından baskılanmasının, Fransız Devrimi'nin sekülerleşme programının, kilise arazilerine el koymasının ve kiliseleri yakıp yıkmasının suçlusunu bulmaktı. Barruel'in bu eseri ile İskoç matematikçi Jon Robison'ın 1797 tarihli *Proofs of a Conspiracy against All the Religions and Governments of Europe, Carried on in the Secret Meetings of Free masons, Illuminati and Reading Societies* [Avrupa'nın Bütün Dinlerine ve Hükümetlerine Karşı Masonların, İlluminati'nin ve Okuma Gruplarının Gizli toplantılarında Tezgâhlanan Komplonun Kanıtları] isimli risalesi arasında bu bakımdan bir paralellik söz konusudur.[33]

Her iki yazar da Yahudilerden bahsetmez ama Barruel'in 20 Ağustos 1806'da Giovanni Battista Simonini adında bir Piedmont Cumhuriyeti[34] ordusu subayından aldığı bir mektupta Devrim'in Fransa'da, Napolyon'un ise fethettiği her ülkede eşit yurttaşlık hakkı verdiği Yahudilerin aslında bütün bu komploların arkasındaki güç olduğundan ve dünyayı ele geçirmeyi planladıklarından bahsedilir. Napolyon'un Yahudi cemaatini kendi tarafına çekmek amacıyla Yahudi din adamlarını ve bilim insanlarını1806 yılında Paris'te toplaması bu komplo teorisinin inandırıcılığını artırıyordu. İmparator'un toplantıya antik zamanlardaki Yahudi yüksek mahkemesinin ismini (Büyük Sanhedrin) vermesi, aşırı muhafazakâr kimi Napolyon muhaliflerinde yüzyıllardan beri gizli ve sözde bir Yahudi hükümetinin bulunduğu ve bu hükümetin hâlihazır-

33 Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 25-36. İzleyen kısımlarda da bu kaynaktan yararlanıldı. Wolfgang Benz, *Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Legende von der jüdischen Weltverschwöring*, Munih, 2007. Bu sonuncu eser konuya kısa bir giriş niteliğindedir ve son araştırmaları ışığında güncellenmelidir. Detaylı irdelemeler Cohn'ın öne sürdüğü, Barruel ve Robison'ın Londra'da bir otelde buluştukları ve Barruel'in Robison'ın eserinden intihal yaptığı şeklindeki iddiaları doğrulamıyor. Ayrıca bkz. Michael Hagemeister, "Der Mythos der 'Protokolle der Weisen von Zion'", Ute Caumanns ve Mathias Niendorf (ed.), *Verschwörungstheorien: Anthropologische Konstanten–historische Varianten içinde*, Osnabrück, 2001, s. 89-101.

34 Birinci Fransız Cumhuriyeti'nin İtalya'nın aynı isimli bölgesinde kurduğu, 1798-1799 yılları arasında yaşamış kardeş cumhuriyet. (ç.n.)

daki dünya meseleleri üzerinde habis bir etkide bulunduğu fikrinin uyanmasına sebep oldu. Ne var ki Barruel bu argümanlara hiçbir zaman tam olarak ikna olmadı ve 1820 yılındaki ölümüne kadar Devrim'in patlak vermesinin asıl suçlusu olarak masonları gördü. Ona göre Yahudilerin masonlar üzerinde bir etkisi olabilirdi ama masonların itinayla örülmüş localar sistemi ve buna paralel gizli bir irtibat sistemi (Yahudiler bunlara sahip değildi) üzerinden yürüttüğü faaliyetler anlaşılmadan Devrim de anlaşılamazdı. Nitekim Barruel Yahudilere karşı pogromları kışkırtabileceği düşüncesiyle Simonini'nin mektubunu ya da bu mektupta ifade edilen herhangi bir fikri yayınlamama kararı aldı ve mektup 1878 yılına kadar hiçbir yerde yayınlanmadı. Gelgelelim yayınlandıktan sonra kendi bağımsız hikâyesi başlayan mektup yirminci yüzyıl başındaki çeşitli antisemit metinlerde kendine yer buldu.[35]

On dokuzuncu yüzyıl boyunca çok sayıda gerici yazar, Avrupa'nın her tarafından liberal reformcuların ileri sürdüğü Yahudi dinsel azınlığına Hıristiyanlarla eşit yurttaşlık haklarının tanınması önerisine itirazlarını yükseltirken antisemit önyargılarını dillendirdiler. Devrim öncesindeki düzenin yeniden tesis edilmesini savunanlara göre, eğer kargaşalıklardan, savaşlardan ve toplumların çözülmesinden kaçınılmak isteniyorsa, Avrupa ve Avrupa'nın tüm devlet ve milletleri yeni ve basiretli bir Hıristiyanlığın ilkelerine dayanmak zorundaydı. Çoğu Avrupa ülkesinde anlamlı bir büyüklüğe sahip yegâne Hıristiyan olmayan cemaat niteliğindeki Yahudilerin özgürleşmesinin bu ilkeleri zayıflatacağı iddiasından, Yahudilerin bu ilkeleri zayıflatmak için bilinçli bir kampanya yürüttükleri iddiasına geçiş bu insanlar için hiç de zor değildi.

Dolayısıyla 1848-1849 yıllarında yeni bir devrimler dalgasının kıtayı sallamasından hemen sonra bu tür teorilerin

35 Oberhauser, *Die verschwörungstheoretische Trias*, s. 268-277. Yazar bu eserde Simonini'nin, bazılarının şüphelendiği gibi Barruel ya da Fransız polisinin bir uydurması (bu görüş için bkz. a.g.y. ve Pierre-André Taguieff, *La Judéophobie des Modernes. Dès Lumières au jihad mondial*, Paris, 2008,, s. 329) değil gerçek bir kişi olduğunu gösteren arşiv bulgularını paylaşır. Ayrıca bkz. Reinhard Markner, "Giovanni Battista Simonini. Shards from the Disputed Life of an Italian Anti-Semite", Marina Ciccarini, Nicoletta Marcialis ve Giorgio Ziffer (ed.), *Kesarevo Kesarju. Scritti in onore di Cesare G. De Michelis* içinde, Florence 2014.

yeniden zuhurunda pek de şaşırıtıcı bir şey yoktu; bilhassa Almanya'dan az sayıda aşırı muhafazakâr yorumcu, iddialarını Simonini'nin iddialarından daha iyi temellendiremeseler de, bu devrimleri de masonların entrikalarına bağladılar. Ne de olsa 1948-1949 sürecinde çoğu kısa süre ayakta kalabilmiş devrimci hükümetlerin hemen hepsinin ilk işi Yahudileri özgürleştirmek olmuştu. Bu devrimlerin patlak vermesinden yirmi yıl sonra, bu teorileri bir komplo teorisi hâlinde sunan *Biarritz* adında bir roman ortaya çıktı. Romanın kapağındaki isim "Sir John Retcliffe" idi ama yazar ismin ima ettiği gibi İngiliz değil, Hermann Goedsche adında bir Almandı ve kapaktaki isim bir mahlastan ibaretti. Romancı Sir Walter Scott'ın tarzında yazdığı romanlarla ciddi bir başarı kazanan Goedsche ayrıca Prusya siyasi polisi için de çalışıp Alman demokratlarını suçlayan uydurma mektuplar yazmış, gelgelelim 1849 yılında yakayı ele verip mahkeme önüne çıkarılınca bu işi bırakmak zorunda kalmıştı. Sonrasında ise aşırı muhafazakâr gazete *Kreuzzeitung*'da gazeteci olarak çalışmaya başlamıştı.

Romanın yaklaşık kırk sayfalık bir kısmında on iki İsrail kabilesinin temsilcileri ile bir diyaspora temsilcisinin, dünyayı ele geçirme planları kapsamında her yüzyılda bir Prag mezarlığında gerçekleştirdiği toplantı anlatılır. Bu amaca ulaşmak için başvurdukları araçlar arasında aristokrasiyi iflasa sürüklemek, devrimler kışkırtmak, borsaları ele geçirmek, vurgunculuğu yasaklayan yasaları ilga etmek, basın üzerinde tahakküm kurmak, ülkeleri birbirleriyle savaştırmak, endüstrileşmeyi teşvik edip işçileri yoksullaştırmak, düşünce özgürlüğünü yaygınlaştırıp kilisenin altını oymak, (o tarihlerde Avrupa'nın çoğu ülkesinde yurttaşlık haklarının tamamına sahip olması hâlâ kabul edilmeyen) Yahudileri özgürleştirmek de vardı. Goedsche on dokuzuncu yüzyıl Alman liberalizminin -menfi bir yaklaşımla yorumlayıp çarpıttığı- neredeyse tüm bir programını devleti ve toplumu yıkma amaçlı bir Yahudi entrikasının tezahürü olarak sunuyordu.[36]

36 Volker Neuhaus, *Der zeitgeschichtliche Sensationsroman in Deutschland 1855-1878. 'Sir John Retcliffe' und seine Schule*, Berlin, 1980, özellikle 110-118 arası sayfalar; Volker Klotz, *Abenteuer Romane: Sue, Dumas, Ferry, Retcliffe, May, Verne*, Münih, 1979. Romandaki mezarlık toplantısı anlatısından yapılan bir alıntı için bkz. Sammons (ed.), *Die Protokolle,*

Alexandre Dumas *père*'in[37] *Joseph Balsamo* isimli romanında komplocu Alessandro Cagliostro ve suç ortaklarının Kraliçe Marie Antoinette'i gözden düşürmek üzere "elmas gerdanlık meselesini" tezgâhladıkları sahneyle büyük benzerlikler taşıyan bu mezarlık sahnesi tipik bir Gotik roman icadıydı. Sahnede dökümlü beyaz cübbeler giymiş on üç temsilci teker teker yaklaştıkları bir mezarın önünde diz çöküyor, bu arada aniden mavi bir alev ortamı aydınlatırken derinlerden bir ses "İsrail'in on iki kabilesinin temsilcileri, sizi selamlıyorum" diyor, temsilciler de hep bir ağızdan "seni selamlıyoruz lanetlenmiş olanın oğlu" diye cevap veriyordu. Sahne bu türden başka Gotik saçmalıklar da içeriyordu. Gerçek olayların aslına uygun tasviri olarak görmek bir yana, bunları ciddiye alan bir insanın bulunduğuna inanmak bile zor.

Gelgelelim bu sahne zaman içinde romanın geri kalanından tamamen bağımsız, ayrı bir önem ve ün kazandı. Bu tuhaf dönüşüm süreci kitabın 1872 yılında Rusya'da 'anlatılanlar kurgu olmakla birlikte gerçeklere dayanmaktadır' notunun (pek çok komplo teorisine düşülen, bir anlatının altta yatan temel gerçeği ifade ettiği sürece detayda yanlışlar içermesinin önemli olmadığı iddiasıyla sık sık gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı ortadan kaldıran tipik not) düşüldüğü bir kitapçık olarak basılmasıyla başladı. Sonraki yıllarda Rusya'da yeni baskılar yapan kitapçık 1881 yılında Fransızca olarak basıldı ama bu baskıda mezarlıkta yapılan bütün konuşmalar tek bir şahıs, bir hahambaşı tarafından yapılıyor, bir İngiliz diplomatı "Sir John Readclif"in bir kitabı da kaynak olarak gösteriliyordu. Antisemitler bu konuşmayı *Rabbi'nin Konuşması* ismiyle ayrı bir kitap olarak Rusça da dâhil farklı dillerde yayınladılar. Almanya'da radikal antisemit Theodor Fritsch'in 1907 tarihli kitabı *Handbook of the Jewish Question*'ın

s. 121-127. Romandaki bu mezarlık anlatısı, *Protokoller*'in orijinallerinin -hayal mahsulü- yeniden bir araya getirilmesini anlatan Eco'nun kurgusal romanı *Prag Mezarlığı*'na ismini vermiştir. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Ralf- Peter Märtin, *Wunschpotentiale. Geschichte und Gesellschaft in Abenteuerromanen von Retcliffe, Armand, May*, Königstein im Taunus, 1983, özellikle 21-47 arası sayfalar.

37 Fr. Baba. Aynı isim ve soyadına sahip, *Kamelyalı Kadın*'ın yazarı oğluyla karıştırılmaması için, *Üç Silahşörler*, *Monte Cristo Kontu* gibi kitapların yazarı Dumas bu şekilde anılır. (ç.n.)

(Yahudi Sorunu El Kitabı) içinde de yayınlanan konuşma bütün Avrupa'da antisemitlerin paranoit tasavvurunun mutat bir unsuru hâline geldi.[38]

Fritsch'in kendi ansiklopedisini yaratmasından çok önce, ilhamını şeytandan alıp mason kuruluşları aracılığıyla örgütlenen bir Yahudi dünya komplosu fikri böylece başka ülkelerle birlikte Fransız antisemitizminin cephaneliğindeki mutat yerini almıştı bile. Fransa'nın Prusya karşısındaki mağlubiyetini ve III. Napolyon'un düşüşünü takip eden 1870'li ve 1880'li yıllarda yeni Üçüncü Cumhuriyet, mensuplarının çoğu hâlâ monarşist olan Roma Katolik Kilisesi'ne karşı kararlı bir saldırı başlattı. Seküler ve cumhuriyetçi (çok istisnai olarak da Yahudi) masonlar bu yeni özgürlükçü siyasal düzeni güçlü bir şekilde desteklerken, din adamları ve aşırı muhafazakâr yazarlar Cumhuriyet'i, tıpkı geniş hayal güçleriyle 1789 Devrimi'ne yaptıkları gibi, Yahudilerin ve masonların tezgâhladığı bir komplonun ürünü olarak kınayıp mahkûm eden bir dizi yayın çıkardılar. Hatta bazıları yalnızca Fransız cumhuriyetçilerini değil, uluslararası finans ve basın organları üzerindeki kontrolleri sayesinde dünyanın her tarafındaki hükümetleri ve siyasetçileri manipüle eden gizli bir Yahudi dünya hükümetinin var olduğunu iddia etmeye başladı. Bu iddialar, Dreyfus olayının (Fransız ordusu subayı Yahudi Dreyfus Alman ajanlığı suçlamasından haksız yere mahkûm edilmişti) tetiklediği 1890'ların ateşli Katolik ve azgınca antisemit atmosferi içinde gerçek siyasal dünyada kendisine mecralar bulabildi.[39]

Bununla birlikte bu fikirlerin *Protokoller* hâlini alıp nihai sentezine ulaşması Rusya'da oldu. Rusya'nın beş milyon civarındaki Yahudi ahalisi çok sayıda hukuksal kısıtlamaya maruz kalıyordu; bu kısıtlamalar arasında, Çarlık topraklarının batısında, Pale Yerleşim Bölgesi olarak bilinen bir bölgede yaşama zorunluluğu da vardı. Bu kısıtlamalara öfkelenen çok

38 Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 37-45. Cohn bu belgeyi 300 ile 305 arası sayfalarda yeniden aktarıyor.

39 A.g.y., s. 46-57. Ayrıca bkz. Jeffrey Mehlman, "Protocols of the Elders of Zion: Thoughts on the French Connection", Landes ve Katz (ed.), *The Paranoid Apocalypse içinde*, s. 92-99; Carlo Ginzburg, "Vergegen-wärtigung des Feindes. Zur Mehrdeutigkeit historischer Evidenz", *Trajekte* 16 (2008), s. 7-17.

sayıda Yahudi giderek büyüyen devrimci harekete katıldıkça, Çarlık otokrasisinin destekçileri ve Ortodoks Kilisesi de ölçüsüz ve şedit bir antisemitizm dalgasına yol veriyorlardı. İşte *Prorokoller* böylesi bir yükselen siyasal gerilim ortamında kamusal alana zuhur etti. Metin ilk kez, son bölümü hariç olmak üzere, 1903 sonbaharında, Pavel Aleksandrovich Krushevan yönetimindeki bir gazetede yayınlandı. Krushevan yakın zaman önce memleketi Besarabya'da kırk beş Yahudinin öldürülüp, Yahudilere ait binden fazla evin ve işyerinin yakılıp yıkıldığı bir pogrom örgütlemiş, bilinen bir antisemitti.[40] Bu metnin gözden geçirilmiş bir versiyonu, yaşadığı ekonomik başarısızlıklardan Yahudileri sorumlu tutan Sergei Nilus adında bir küçük toprak sahibi ve eski memur tarafından 1905 yılında yeniden yayınlandı. Kıyametin yaklaştığına dair saplantılı fikirlere sahip, antisemitizmi ırkçı sebeplerden ziyade dinsel sebeplere dayanan Nilus metinde kullanılan dili iyileştirdi, *Protokoller*'i aslında hiçbir ilişkisinin olmadığı Basel Siyonist Kongresi'yle ilişkilendirerek yeni malzemelerle zenginleştirdi ve daha geniş bir şekilde dağıtılmasını sağladı. Metinde önemli bir yer kaplayan *The Rabbi's Speech* [Haham'ın Konuşması] yeni bir bağlama oturtulup yeni bir forma kavuşturulmuştu.[41]

---

40 Aralarında Cohn'ın da olduğu bazı yazarlar Krushevan'ın pogromu kışkırtmak için *Protokoller*'in kopyalarını dağıttığını iddia ederler. Anlaşıldığı kadarıyla bu iddianın kaynağı şu en eski Hitler biyografisidir: Konrad Heiden, *Der Führer: Hitler's Rise to Power*, Boston, MA, 1944, s. 11. Gelgelelim bu iddia gerçeklerle örtüşmüyor: Pogrom *Protokoller*'in yayınlanmasından aylar *önce*, 1903 Nisan'ında gerçekleşti (bkz. Richard S. Levy, "Die 'Protokolle der Weisen von Zion' und ihre Entlarvung. Ein vergebliches Unterfangen", Horn and Hagemeister (ed.), *Die Fiktion* içinde, s. 208-230, konuyla ilgili kısım 216 ve 217. sayfalarda.) Hatta Krushevan *Protokoller*'i pekâlâ kışkırtıcıları arasında olduğu, olmuş bitmiş pogromu meşrulaştırmak için yayınlamış da olabilir: Bkz. Steven J. Zipperstein, *Pogrom: Kishinev and the Tilt of History*, New York, 2018, s. 97-99. Zaten bu metin okuma yazması olmayan Rus kitlelerini Yahudilere şiddet uygulamaya kışkırtma noktasında pek uygun bir araç sayılamayacağı gibi, "Hitler döneminde hâlâ kitleleri kışkırtabildiği" iddiasını destekleyecek bir kanıt da yoktur (Bronner, *A Rumor about the Jews*, s. 123).

41 Cesare G. De Michelis, "Die inexistente Manuskript. Die Geschichte und die Archive", Horn and Hagemeister (ed.), *Die Fiktion*, içinde, s. 123-139. Ayrıca bkz. Michael Hagemeister, "Sergej Nilus und die 'Protokolle der Weisen von Zion'. Überlegungen zur Forschungslage", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 5 (1996), s. 127-147; aynı yazar, "Zur Frühgeschichte", Horn ve Hagemeister (ed.), *Die Fiktion* içinde, s. 143-150; aynı yazar, "Trilogie der Apocalypse-Vladimir Solov'ev, Serafim von Sarov und Sergej Nilus über das Kommen des Antichrist und das Ende der Weltgeschichte", Wolfram Brandes ve Felicitas Schmieder (ed.), *Antichrist. Konstruktion von Feindbildern* içinde, Berlin, 2010, s. 255-275; aynı yazar, "Wer war Sergej Nilus? Versuch einer bio-bibliographischen

Fakat bu konuşma metnin küçük bir kısmını teşkil ediyordu. Krushevan sunuş yazısında metnin en azından bir kısmının Fransızcadan çevrildiğini ifade ediyordu; nitekim içeriği büyük ölçüde Fransız yazar Maurice Joy'un 1864 yılında yayınlanmış bir risalesinden aşırmaydı. Joy'un risalesi ise her şey olabilirdi ama antisemit bir metin değildi. Aslında manipülatif ve diktatöryel III. Napolyon rejimine soldan yöneltilmiş bir ağır eleştiri niteliğindeki metin liberalizmi savunan Montesquieu ile diktatörlüğü (Joly *Protokoller*'de de bulunan bu diktatörlük göndermesini İmparator III. Napolyon'a yöneltiyordu) meşrulaştırmak amacıyla çok sayıda kinik argüman öne süren Machiavelli arasında hayalî bir tartışma şeklinde kurgulanmıştı. Antisemit risalesine aktardığı argümanların çoğunu elbette ki Machiavelli'nin kullandığı argümanlardan seçen Nilus bunları sözde Yahudi dünya komplosunun siyasi amaçları ve kullandığı yöntemler için öne sürülen gerekçelere dönüştürdü.[42] *Protokoller* çok büyük bir ihtimalle 1902 yılında güney Rusya'da bir araya getirildi (ilk baskılardaki dilde Ukraynacanın güçlü izleri var). Kimliği meçhul derleyici *The Rabbi's Speech*'ten bölümler ile Joly'nin (1890'ların ortalarında Fransa'dan Rusya'ya ulaşıp Rusçaya çevrilen) hicvini Basel'deki Siyonist Kongre'nin tamamen uydurma kararlarıyla birleştirerek *Protokoller*'e son şeklini verdi.[43] Metindeki finansal meselelere, özellikle de altın standardına yönelik takıntılı

Skizze", *Ostkirchliche Studien* 40 (1991), s. 49-63; aynı yazar, "Die 'Weisen von Zion' als Agenten des Antichrist", Bodo Zelinsky (ed.), *Das Böse in der russischen Kultur* içinde, Köln, 2008, s. 76-90.

42 Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 73-83. Umberto Eco Joly'nin dünyanın ele geçirilmesi amaçlı "Yahudi Planı"nı piyasa işi roman yazarı Eugène Sue'nun *Le Juif errant* (Paris, 1844-1845) ve *Les Mystères du peuple*, Paris, 1849-1857) isimli eserlerinden uyarladığını öne sürer. Bkz. Umberto Eco, "Introduction", Will Eisner, *The Plot: The Secret Story of the Protocols of the Elders of Zion* içinde, New York, 2005, s. v-vii (*Protokoller*'in hikâyesini bir grafik roman formatında sunan dikkate değer bir çalışma). Joly'nin metni ile *Protokoller*'i karşılaştırmalı olarak inceleyen aydınlatıcı bir çalışma için bkz. Eisner, *The Plot*, s. 73-89.

43 Cesare G. De Michelis, *The Non Existent Manuscript: A Study of the "Protocols of the Sages of Zion"*, Londra, 2004. Bu metnin, Umberto Eco'nun sözleriyle, "en az üç ülkenin gizli servis ve polis örgütleri tarafından üretildi"ği şeklinde yaygın bir iddia da vardır ama bunu destekleyen bir kanıt bulunmamaktadır (*Umberto Eco, Six Walks in the Fictional World*, Cambridge, Massachusetts, 1994, Altıncı Bölüm [Türkçesi: Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları, 2019]. Ayrıca anlaşıldığı kadarıyla Rus gizli polisinin bu işte resmî bir dahli olmadığı gibi, yirminci yüzyıl başlarında bütün Rusya'ya yayılan pogromlar dalgasında polisin rolü olduğu şeklindeki sıkça dillendirilen iddiadan kuşkulanmamız için haklı sebeplerimiz de var. Örneğin bkz. Hans Rogger, *Jewish Policies and Right Wing Politics in Imperial Russia*, Londra, 1986.

yaklaşım da risalenin karmaşık kökenlerini açığa vuruyor, zira risalede Rusya Maliye Bakanı Sergei Yulyevich Witte'nin Rus ekonomisini modernleştirmek için hayata geçirmeye çalıştığı, Rus elitleri içindeki muhafazakâr ulusların sert direnişiyle karşılaşan kimi politikalar çarpıtılarak aktarılıyor.

Dolayısıyla nihai biçimiyle *Protokoller* Fransızca, Almanca ve Rusça kaynakların alelacele ve gelişigüzel birleştirilmesiyle oluşturulmuş karmakarışık bir metindir ve onun bu karışık ve kaotik yapısı parçası oldukları baştan savma ve pervasız tarza delalet eder.[44] Cohn'ın 1897 ya da 1898 itibarıyla *Protokoller*'in eksiksiz bir Fransızca versiyonunun bulunduğu şeklindeki iddiası belgelerle desteklenmiyor: Protokoller'in Nilus'tan önceki derlemesi kesinlikle Rusya'da gerçekleştirildi. Metne nihai biçimini kimin verdiği maalesef hâlâ net değil: Pavel Krushevan metnin derlenmesinde bir rol oynamış olabilir ama bu olasılığı destekleyecek güçlü bir kanıt yok ve dolayısıyla da derleyicinin kimliği hâlen en hafif ifadeyle bir muammadır.[45]

Rus antisemitizminin 1914 yılı öncesindeki en şedit dışa vurumu "Kara Yüzler", yani yenilgiye uğramış 1906 Devrimi'nin akabinde bütün ülkeyi sarıp ayaklanmanın habis failleri olarak gördükleri Yahudileri öldüren çeteler oldu. Antisemit şiddet 1917 Devrimi'nden sonra, bilhassa da –1917'de iktidara gelip Çar II. Nikolay'ı ailesiyle birlikte önce hapsedip, ardından infaz eden Bolşeviklerin karşısına dikilen– karşı devrimci "Beyaz" hareket içinde yeniden ortaya çıktı. İç savaşın bütün Rusya'ya yayıldığı 1918 sonbaharında her ikisi de fanatik ölçülerde antisemit "Beyaz" ordu subayları Pyotr Nikolaevich Schabelsky-Bork ve Fyodor Viktorovich Vinberg, Birinci Dünya Savaşı sırasında ele geçirip 11 Kasım Ateşkes Anlaşması'na kadar işgal altında tutmaya devam ettikle-

---

44 Ayrıca bkz. Michael Hagemeister, "'The Antichrist as an Imminent Political Possibility': Sergei Nilus and the Apocalyptical Reading of The Protocols of the Elders of Zion", Landes ve Katz (ed.), *The Paranoid Apocalypse* içinde, s. 79-91.

45 Zipperstein, *Pogrom*, s. 146-150, 167-171. Çar II. Nikolay'ın önce *Protokoller*'i çok beğendiği ama başbakanı Stolypin kendisine sahte olduğunu söyleyince onu "kirli bir yöntem" olarak görüp Yahudi isyancılarına karşı mücadelede kullanılmasını reddettiği söylenir (Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 118-126) ama sonraki süreçlerde ortaya çıkmış bu söylenti in doğruluğu çok şüphelidir. (Hagemeister, "Zur Frühgeschichte", s. 153-156).

ri Ukrayna topraklarından çekilen Almanların sağladığı bir trenle Batı'ya kaçtı. Devrimden kaçıp sığındıkları, Kayzer'in daha yeni tahttan çekilmeye mecbur bırakıldığı Almanya'nın kendisi de bir devrimin eşiğindeydi ve bu iki antisemit hiç vakit kaybetmeden hem Rus hem de Alman devrimlerinin, keza dünya savaşının "Siyon Liderleri"nin işi olduğu fikrini yaymaya koyuldular. Yanlarında *Protokoller*'in bir nüshasını da getirmişlerdi ve Almanya'da çıkardıkları *Luch Sveta* (Işık Huzmesi) isimli almanağın üçüncü sayısında metnin 1911 tarihli nihai versiyonunu yayınladılar.[46]

Protokoller'in bir nüshasını da Almanya'da savaştan hemen önce Yahudi Küstahlıklarına Karşı Mücadele Birliği isminde karanlık bir aşırı sağ örgüt kurmuş olan Ludwig Müller von Hausen adında birine verdiler. Çok büyük ihtimalle aralarında tahttan indirilmiş Alman kraliyet ailesi üyelerinin de bulunduğu bazı aristokratların finansal desteğiyle broşür Müller von Hausen tarafından Almancaya çevrildi ve Ocak 1920'de yayınlandı. Eski İmparatorluk ileri gelenlerinin ve bunların orta sınıflardan destekçilerinin ve bunlardan beslenenlerin Alman devrimine ve devrimin hemen ardından kurulan Weimar Cumhuriyeti'ne kin kustuğu devrim sonrası şiddet ortamında risale aşırı sağ çevrelerde hızla yayıldı. 1920 yılı bitmeden beş baskı daha yaptı ve birkaç ay içinde 120 bin adet satıldı. 1933 yılına kadar 32 baskı yapan risalenin çoğu baskısında yeni hazırlanmış ekler ve kitap için özel olarak çizilmiş illüstrasyonlar da vardı.[47] "*Siyon Liderlerinin Protokolleri*'nin Almancada yayınlanmasıyla birlikte", diyor Hitler'in son biyografisini yazan Volker Ullrich, komplo teorisi etnik şoven Alman propagandasının standart bir unsuru haline geldi".[48] Aşırı sağcı antisemitlere göre gerek Almanya'nın

46 Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 138-147. Rus Devrimi ve İç Savaş'ı sırasındaki pogromlar ve diğer antisemit eylemler, özellikle de Bolşeviklerin bunlara karşı verdiği mücadele için bkz. Brendan McGeever, *Anti semitism and the Russian Revolution*, Cambridge, 2019. Konuya ilişkin daha genel bir kaynak olarak bkz. Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917-1945*, Cambridge, 2005.

47 Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 148-155.

48 Volker Ullrich, Hitler: Ascent 1889-1939, Londra, 2016, s. 103. Eski Kayzer'in *Protokoller*'in de -başrol olmamakla birlikte- bir rol oynadığı azgın antisemitizmi için bkz. John C. G. Röhl, *Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund, 1900–1941*, Münih, 2008), s. 1, 291-297

1918'teki yenilgisi, gerek Kayzer rejiminin yıkılışı ve gerekse de Weimar Cumhuriyeti'yle birlikte demokrasinin gelişi *Protokoller*'in doğruluğunun kanıtıydı. Yahudiler kazanmıştı ve artık bu belgeyi gizli tutmalarına gerek kalmamıştı, zira zaten yapacaklarını yapmışlardı.[49]

Kitabın Almanca baskısını ilk okuyanlardan birisi de General Erich Ludendorff'tu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru fiilen ordu komutanlığını üstlenen Ludendorff Weimar Cumhuriyeti'ni yıkmak amacıyla aralarında -Berlin'in kısa bir süreliğine aşırı sağcı darbecilerin kontrolüne geçtiği- 1920 Kapp Darbesi ve Nazilerin 1923'te Münih'te gerçekleştirdiği "birahane darbesi"nin de olduğu iki şiddetli ama başarısız girişime önderlik etmişti. *Protokoller*'in eline geçtiği tarih itibarıyla savaşa dair kendi anlatısını çoktan yazmış olmasına rağmen kitabına ekstradan bir dipnot ekleyip, okurlarına *Protokoller*'i okumalarını önerdi ve modern, özellikle de yakın tarihin bu kitaptaki bilgiler ışığında baştan aşağı yeniden yazılması gerektiğini ifade etti. Ludendorff devamla belgenin "karşı cephenin şiddetli saldırılarına maruz kalıp, tarihsel bakımdan yanlış olarak" nitelendiğini yazıyordu. Ama aslında bunun bir önemi yoktu; zira o kendi görüşlerini çoktan formüle etmişti bile ve *Protokoller*'in son tahlilde bu görüşler üzerinde ciddi bir etkisi yoktu.[50]

Ne var ki metnin Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında *Konsül Organizasyonu* olarak bilinen aşırı sağcı bir grup genç üzerinde etki yarattığı kesindi. Bu grubun imza attığı eylemler arasında, savaş yıllarında ekonominin idaresinde kilit rol oynamış zengin işadamı, entelektüel ve siyasetçi Walther Rathenau'ya düzenlenen suikast de vardı. 1922 yılında Almanya dışişleri bakanlığı görevine getirilen Rathenau hiç vakit kaybetmeden Sovyetler Birliği'yle bir anlaşma yapmıştı; anlaşmaya göre uluslararası düzenin bu iki dışlanmış üyesi

49 Gottfried zur Beek, *Die Geheimnisse der Weisen von Zion*, Berlin-Charlottenburg, 1923, s. 17. Ayrıca büyük kısmı *Protokoller*'den yapılıp zamanın güncel gelişmeleriyle ilişkilendirilmiş alıntılardan müteşekkil bir diğer örnek için bkz. (anonim), *Der jüdische Kriegsplan zur Aufrichtung der Judenweltherrschaft im Jahre des Heils 1925. Nach den Richtlinien der Weisen von Zion*, Lorch, Württemberg, 1925.

50 Erich Ludendorff, *Kriegführung und Politik*, Berlin, 1922, s. 322.

birbirlerine karşı öne sürdükleri tüm finansal ve topraksal iddialardan vazgeçiyorlardı. Almanya'yı diplomatik arenaya yeniden dâhil etme noktasında önemli bir adımdı bu. Gelgelelim aşırı sağcılara göre, Sovyet topraklarındaki bütün Alman iddialarından vazgeçen bir anlaşma şöyle dursun, Bolşeviklerle varılan herhangi türden bir anlaşma ihanet anlamına geliyordu. Bilhassa *Konsül Organizasyonu* anlaşmayı *Protokoller*'de anlatılan uluslararası Yahudi komplosunun ürünü olarak görüyordu. Zira Rathenau bir Yahudiydi ve 1909 yılında bir gazete makalesinde "hepsi birbirini tanıyan topu topu 300 adam Avrupa'nın ekonomik kaderini belirliyor ve haleflerini de takipçileri arasından seçiyor" diye yazacak kadar basiretsizdi. Bu sözlerle amacı Almanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki ekonomik elitler tabakasının genişletilmesini savunmaktı ve makalenin hiçbir yerinde Yahudilerden bahsetmiyordu ama Ludendorff'un teşvik ettiği *Konsül Organizasyonu* üyesi genç fanatikler için bu sözlerin yalnızca tek bir anlamı vardı: Organizasyon'un üyelerinden Ernst Techow'un ifadesiyle, Rathenau "varlık sebebi ve amacı, Bolşevik Rusya örneğinin çoktandır gösterdiği gibi, bütün dünyayı Yahudilerin hâkimiyeti altına almak olan üç yüz kişilik Siyon Liderleri grubuna dâhildi" Suikastın görüldüğü davada yargıç tarafından sorgulanan Techow "üç yüz Lider" fikrini "bir broşür"den, yani *Protokoller*'den aldığını söyledi ve yargıç jüriye sunduğu dava özetinde mahkemenin ve medyanın dikkatini "karışık ve olgunlaşmamış zihinlerde öldürme isteği uyandıran ... bayağı iftira *Siyon Liderlerinin Protokolleri*"ne çekti.[51]

Protokoller'in etkilediği bu genç katiller kesinlikle bir ideolojik boşlukta değillerdi. Zira on dokuzuncu yüzyıl ortalarında "Aryan üstün ırkı" kavramını ilk kez kullanan Fransız monarşist Artur de Gobineau'nun fikirlerinden, tarihi "en iyi uyum sağlayanın hayatta kaldığı" ırklar arası bir mücadele süreci olarak gören sosyal Darvinci tarih anlayışından ve sosyalizmi Avrupa uygarlığını yıkma amaçlı bir Yahudi

51 Karl Brammer, *Das politische Ergebnis des Rathenau Prozesses*, Berlin, 1922, akt. Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 157-163. Brammer'in eseri dava duruşmalarının stenografik kayıtlarını da içeriyor. Ayrıca bkz. Heinrich Hannover ve Elisabeth Hannover-Druck, *Politische Justiz 1918-1933*, Frankfurt am Main, 1966, s. 212-224.

komplosunun ürünü olarak gören yaklaşımdan derlenmiş çarpıcı ve yıkıcı bir fikirler karışımı daha savaştan önce Alman aşırı sağının düşünce dünyasına nüfuz etmiş durumdaydı. Bu fikirler çok sayıda neşriyat tarafından yayılıyordu ki bunlar arasında en dikkat çekeni antisemit besteci Richard Wagner'in kendisinden de aşırı antisemit damadı Houston Stewart Chamberlain'in *Foundations of the Nineteenth Century* (On Dokuzuncu Yüzyılın Temelleri-1899) isimli kitabıydı. Benzer bir çalışma olan Theodor Fritsch'in *Handbook of the Jewish Question or Adolf Wahrmund's The Law of the Nomad and Today's Jewish Domination* (Yahudi Sorunu İçin El Kitabı ya da Adolf Wahrmund'un Göçebe Yasası ve Günümüzdeki Yahudi Hâkimiyeti-1887) isimli kitabında da yazarın kötü olarak nitelendirdiği pek çok eğilimin ve olayın arkasında Yahudilerin olduğu iddia ediliyordu.[52] Birinci Dünya Savaşı'ndan çok önceleri aşırı sağcı gazeteler, dergiler, broşürler ve risaleler feminizm ve sosyalizmden atonal müzik ve soyut sanata, modern hayatta nefret ettikleri ne varsa hepsinin arkasında Yahudilerin olduğu fikrini yayıyorlardı.[53] Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin hemen akabinde, önce devrimin, sonra da onu takip eden karşı devrimin damgasını vurduğu sıcak atmosferde antisemitizm aşırı sağ ideolojinin kilit bir unsuru hâline gelmişti bile.

Bilhassa devrim sonrası Bavyera'sında küçük küçük karşı devrimci siyasi gruplar hem devrimci ayaklanmayı teşvik etmekle hem de savaş vurgunculuğuyla suçladıkları Yahudilere karşı büyük bir öfke besliyorlardı. Bu propaganda hiç kuşkusuz Yahudilerin hem sosyalist ve komünist partilerde hem de bankacılık ve büyük çaplı finans dünyasında oynadığı rolü fazlasıyla abartıyordu. Kapitalistlerin ve komünistlerin zamanlarının ve enerjilerinin çoğunu birbirleriyle kavga ederek geçirdiği şeklindeki kaçınılmaz itiraza ise, bunun yalnızca Yahudilerin kuklaları oynatan gizli el olarak hareket edip sahne arkasından toplumu kendi içinde böldüğünü gös-

52 Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 187-199; George L. Mosse, *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*, Londra, 1966, s. 142.
53 Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, Londra, 2003, Birinci Bölüm.

terdiği şeklinde paranoit bir yanıt veriyorlardı. Adolf Hitler dünya görüşünde son derece merkezî bir yere sahip antisemit inançlarını doğrudan doğruya ve tamamıyla *Protokoller*'den değil, işte bu ortamdan devşirdi.[54]

Hitler *Protokoller*'den ilk kez 12 Ağustos 1921'de düzenlenen bir toplantı için tuttuğu notlarda bahseder. Güney Bavyera şehri Rosenheim'da 19 Ağustos 1921'de yaptığı konuşmaya dair bir raporda, "Hitler 1897 yılında Basel'de düzenlenen Siyonist Kongresi'nden derlenen *Siyon Liderleri* kitabını, Semitlerin[55] her zaman, her ne şekilde olursa olsun hâkimiyetlerini tesis etme hedefini güttüklerinin ve güdeceklerinin kanıtı olarak gösterdi" deniliyordu.[56] Bununla birlikte Hitler'in 16 binden fazla kitabın bulunduğu şahsi kütüphanesinde *Protokoller* bulunmuyordu. Ayrıca bulunsaydı bile bu Hitler'in onu okuduğu anlamına gelmezdi; zira kitaplığındaki kitapların neredeyse hiçbirinin okunmadığı açıktı. Pek çok insan gibi onun da *Protokoller* hakkındaki bilgisi dolaylıydı. Metnin içeriği ya da hiç değilse önemi hakkındaki ilk bilgilerini ilk zamanlardaki akıl hocası Dietrich Eckart başta olmak üzere arkadaşlarıyla yaptığı sohbetlerde edinmiş olma ihtimalini bir kenara bırakırsak, *Protokoller* hakkındaki bilgisini Amerikalı motor imalatçısı Henry Ford adına bir gölge yazar tarafından yazılıp, 1920 yılında *Beynelmilel Yahudi*[57] ismiyle bir derleme kitap hâlinde yayınlanan ve 1922'de Almancaya çevrilen bir dizi gazete makalesinden edinmiş gibi görünüyor. Hitler'in kütüphanesinde bu Almanca baskının bir nüshası da vardı. Onuncu Bölüm'den başlayarak, *Protokoller*'in yorumlanmasına kitapta önemli bir ayrılmış, ondan çok sayıda alıntı yapılmıştı.[58] Sonraki süreçte Hitler'in propaganda bakanlığını

54 Peter Longerich, *Hitler: Biographie*, Münih, 2015, s. 62-72.

55 Sami kökenli halklar. Araplar, Yahudiler ve Süryaniler bu halklar arasındadır. (ç.n.)

56 Eberhard Jäckel (ed.), *Hitler. Sämtliche Aufzeichnungen 1905-1924*, Stuttgart, 1980, s. 458-459.

57 Türkçeye bu isimle çevrilmiş olmasına karşın kitabın orijinal İngilizce baskısının tam adı *The International Jew: The World's Foremost Problem*, yani Beynelmilel Yahudi: Dünyanın En Büyük Problemi'dir.

58 Timothy W. Ryback, *Hitler's Private Library: The Books that Shaped his Life*, Londra, 2009, s. 70-71 [Türkçesi: *Hitler'in Özel Kütüphanesi*, çev. Oğuz Satır, İstanbul: Profil Kitap, 2019]; Christian Hartmann ve diğ. (ed.), *Hitler, Mein Kampf. Eine kritische Edition*, iki cilt., Münih, 2016, c. 1, s. 226, 219 nolu dipnot [Türkçesi: Adolf Hitler, *Kavgam*, çev. Korhan

Another random document with no related content on Scribd:

better, and we retired to rest.

The medicine-man was evidently very much in earnest, and he did not at all like Hose murmuring to me from time to time what was going on, nor was he too well pleased at my taking notes; but he performed his part with due seriousness and thoroughness. We clearly saw the man’s finger-nails were coated with the wax, and under cover of the cloth a pellet could easily be transferred to the tube of ginger. There is in the stem of the wild ginger an inner tube, which can readily be pushed up and down the outer sheath. First the medicine-man pushed the inner tube down and inserted the pellet of wax in the larger aperture, with his finger he pushed up from below the inner tube, and this ejected the pellet from the stem of the ginger. The whole contrivance was very simple, and could not impose on any but the most credulous.

The following morning we reached Long Tisam at 10 a.m., and the reports about the *panyamun* scare were inquired into. The truth then came out. Turing and Obong when brought face to face with the Lirong people admitted the whole thing. Turing stated that he had been told by Obong that she had seen robbers (*panyamun*) round about her house, and that she was afraid, and begged him to come down river to live with her and to protect her, and that he had lied to the Lirong people when he said he had himself seen the robbers.

Obong was then questioned, and admitted that the whole thing was false from beginning to end, and that she had started the report with the idea of frightening Turing into coming down river, for she was anxious for him to live with her, being a lorn lone widow. She had previously tried to persuade him to come, and he had refused, as he was busy with the harvest, so this had been her plan to bring about what she desired. She was fined fifty dollars, or in default six months’ imprisonment, and Turing was fined twenty-five dollars, or three months’ imprisonment. The fines were at once paid by their relatives, and Taman Aping Buling and others present who had been considerably inconvenienced by having had to come down river received compensation, and everybody appeared to be considerably pleased that disquieting rumours had been proved false and the guilty scandal-mongers punished.

I have already mentioned that we stopped at the Sĕbop village of Long Aiah Kechil (the mouth of the little Aiah River) on our journey up the river. On looking at the charms (*siap*) that were, as is always the case, hanging from the roof of the verandah, I immediately recognised a polished stone implement, half hidden amongst the sacred odds and ends and wholly encrusted with soot and dirt. I quietly drew Hose’s attention to it, and, though at first somewhat sceptical as to its really being an implement, he at once began to negotiate for it.

This proved to be a very difficult and delicate operation, for the natives have an extreme regard for their charms as being ancient and sacred objects that bring good luck to the house. Hose reminded Tama Sorong, the headman, that he had never asked anything of him before, and gentle persuasion and patience prevailed when combined with the offer of a liberal gift. A chicken was next procured and waved over the *siap*, and an invocation made in which Tama Sorong said that the spirits were not to be angry and bring misfortune to the people, and that “Tuan Resident” was wholly responsible. The head of the unfortunate bird was pulled off, and the spurting blood sprinkled over the *siap*. Then only did Hose become the proud possessor of his first stone implement.

This stone adze-head had been found long ago in the bed of the Upper Tinjar River. It is a narrow, thin slab of fibrolite, 7¾ inches (196 mm.) long, and 1⁹⁄₁₀ inch (48 mm.) broad, ground to an edge at one end. This hard, tough stone is extremely suitable for making implements. But our friends the natives did not recognise it as an implement; they called it “Silun Baling Go,” that is, the toe-nail of Baling Go, the thunder god. It was also supposed by them to have fallen from the sky.

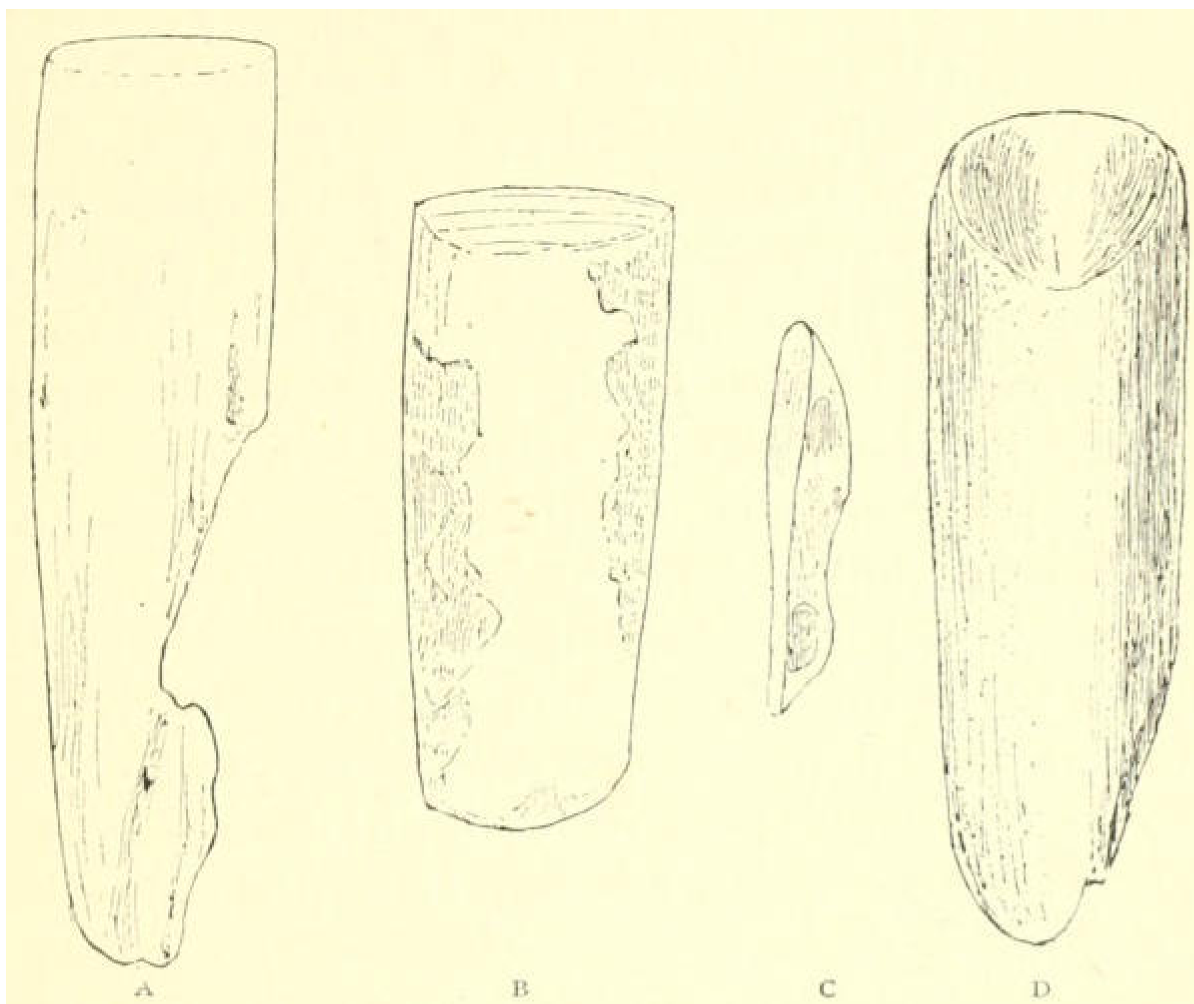

Fig. 38. Stone Implements from Sarawak

At every house we stopped at subsequently Hose made inquiries for Baling Go’s toe-nails, and though he heard of the existence of other specimens, he did not come across any till we came to Long Tisam on our way back, where he obtained from Aban Abit a very typical adze-head (Fig. 38, B), which was made from a rather soft stone; it was 131 mm. in length.

These Seping Kenyahs brought it with them when they came from the Pliran River, a branch of the Upper Rejang. It was said to have been obtained in the Madang district, and to have been found in or near the Tiut River. The man who found it, several generations ago, said he had a dream that the good spirits (*hantus*) were going to give him a valuable present, and so he went to the river, and there he

found this stone. On its being pointed out to them the people recognised that it had been used as an *asai* or adze-head.

The following night we stopped on our way down stream at the Lelak village of Long Tru, and another implement was discovered (Fig. 38, c). This is smaller (81 mm. long) and thicker than the others, one surface is smooth and slightly curved, the other is highly convex, somewhat rough, but the cutting end is ground to a sharp edge.

It was stated to have been found, with several others, three generations ago in the bed of the Lelak Lake by an old woman. One of the other specimens is said to have been exactly like the blade of a *biliong*, or axe. Unfortunately the other specimens were in a house that was accidentally burnt, and they were consequently lost, or at all events they were not carried away, as it is against custom to remove into a new house objects that have been burnt in this way. This implement is believed to be the front tooth of the lower jaw of Baling Go.

There was great difficulty in obtaining this specimen, but the old man who owned it brightened up considerably when Hose offered him a black silk *chawat* (loin cloth) to die in. It is the ambition of up-river natives to die respectably, and a man never feels easy at the thought of death until he has laid by an expensive *chawat* in which he can take his departure with becoming credit.

We also saw hanging up with the *siap* five abnormally curved boars’ tusks, some crystals, and other objects, including one or two stone hooks. The latter were evidently mainly, if not entirely, artificially shaped; it was difficult to imagine their use, as it seemed impossible that they could ever have been employed as fish-hooks.

I was naturally very anxious to obtain a couple of these hooks, or one and a boar’s tusk; the latter was precisely like the artificially deformed boars’ tusks that are such valuable objects in Fiji and New Guinea, and of which I had recently collected several in Torres Straits. Insuperable difficulties were made; the several objects belonged to different people, and some of these were absent. I then had to play my trump card by asking Hose to offer a crystal sphere

that I always carried with me for emergencies. When I handed the glass ball round it was fondled and passed from one to another; the old men especially admired it immensely, and exhibited no surprise when they were informed by Hose that it was Baling Go’s eyeball! One rhumous-eyed old gentleman directly it was passed to him rubbed his bleared eyes with it. It was evident that here was something they thoroughly appreciated. Hose told the men that I valued this very highly, but he would ask me to part with it as a favour, and that they were to give him two hooks or a hook and a boar’s tusk for it. Nothing, however, could then be decided, as the owners of the hooks had first to be consulted and squared. In order to show how keen a man Hose is when on the scent for anything new, I cannot refrain from mentioning the fact that he was weakened from fever, and suffering from a bad sore throat, and yet he commenced these tedious negotiations at 4.30 a.m.

A few days after our return to Claudetown we heard that one hook would be given for the glass ball. Although the price was relatively heavy, I agreed, as in trading one has usually to pay disproportionately for the first specimen, or even for the first few, after then the price falls considerably. When the barter was concluded we were informed that its origin was unknown, but the hook had been in the family for three generations, and that it was used in the ceremony that takes place before going on the war-path, and that it assists in obtaining another head where one had been previously obtained. In fact, it had the same function as the wooden hooks associated with skulls in the verandahs of the houses, the hook acts symbolically and by telepathy hooks in other heads.

Another type of implement of which Hose has obtained specimens is cylindrical and more or less oval in section, with an oblique polished face at one end, which may be either flat or more or less concave (Fig. 38, D, is 173 mm. in length). They were obtained from the Sĕbops and Muriks, who do not know their use, nor have they a name for them; like the old adze-heads, they were hung up along with other *siap*. My impression is they were formerly used for extracting the pith from the sago palm.

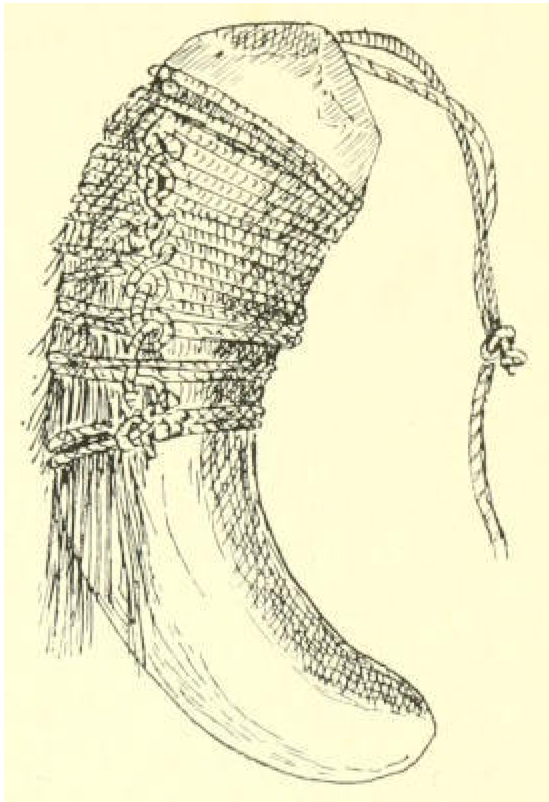

Fig. 39. Magical Stone Hook

About three-fourths natural size

Stone implements have long been known from the Malay Peninsula and from most of the islands of the Malay Archipelago, including Borneo. Mr. A. Hart Everett found one “embedded at the bottom of a bed of river gravel exposed in a section on the left bank of the Upper Sarawak River. Sir Charles Lyell pronounced it to be of Neolithic type.” This specimen is now in the Pitt Rivers Museum at Oxford.

The only specimen I had previously seen was an adze-head which was brought in to Mr. Shelford by one of his Dayak hunters one day when I happened to be working in the Sarawak Museum; it is now in that museum. Hose has generously given all the implements he collected to the Museum of Archæology and Ethnology at Cambridge.

There is nothing unusual in the sacredness of these stone implements. Nearly all over the world, wherever stone has been replaced by metal, the same reverence for the ancient objects is found, and not infrequently magical properties are ascribed to them. It is, however, rather strange that they are almost universally regarded as having fallen from the sky and usually as actual thunderbolts; a couple of examples of this belief will suffice out of the numbers that could be cited. Messrs. C. H. Read and O. M. Dalton, in their recently published sumptuous work on the *Antiquities from the City of Benin and from other parts of West Africa in the British*

Museum, say, “Shango has many attributes, but is especially the god of thunder and lightning, in which capacity he is known as Jakuta, the stone-thrower; all aerolites are venerated as having been thrown by him. In some of the castings the king is represented as holding a ground stone axe-head in his hand, and reasoning on the analogy of similar beliefs all over the world, we can safely argue that this was a symbol of Shango. Such axes are venerated in various parts of Yoruba; they are still *ara oko*, and are frequently daubed with palm oil and blood” (p. 11).

But there is no need to go to Africa for superstitious beliefs concerning stone implements. In Europe there are many records that peasants regard them as thunderbolts, and ascribe magical qualities to them. In Denmark prehistoric stone hatchets or arrow-heads are termed “thunder stones” or “lightning stones”; they are often put by the side of the fireplace, in the thatch of the roof, over or under the door, and are regarded as charms that have supernatural power, the most important of which is protection from fire. Professor T. Wilson, in his address as president to the anthropological section of the American Association for the Advancement of Science, stated that he knew a man in Denmark who said he had seen a hatchet come down from heaven in a flash of lightning, that it struck the field adjoining his house, and that he went over to it and found the stone still hot. On no consideration would he part with it.

A similar belief occurs in our own country, the so-called celts are usually believed to be “thunderbolts,” and stone arrow-heads are “fairy darts.” I have seen stone implements in the north of Ireland which were used a year or two ago as a charm for curing cattle.

We are not in a position to criticise the Borneans when they regard similar implements as the teeth and toe-nails of the Thunder God, or as a tooth of Balli Taun, the God of Harvest, or the nail of the little toe of the huge river dragon Balungan.

On our next journey up the Baram, Hose obtained at Long Tamala, a Murik village, two stone implements and a brass gouge-like implement. There was great difficulty in getting them, and Bulieng, the owner, would not part with any other *siap*. I particularly wanted

some hook-like stones, but these he could by no means be persuaded to sell, as he gave us to understand that they, as it were, hooked his soul to his body, and thus prevented the spiritual portion of him from becoming detached from the material. Another reason was that these charms had been handed down to him from his forefathers.

These three implements were contained in a basket which had not been opened for forty or fifty years, and on the present occasion the natives would not take it down from the beam where it was suspended, much less would they open it, but requested us to do so. Previously to the basket being touched by us, all the women and children were ordered out of the house, lest any evil should befall them. I climbed up a notched pole, which serves as a ladder in these parts, and unfastened the basket and handed it down to Hose. It contained, in addition to the three implements, three water-worn stone hooks, which appeared to me to be entirely of natural formation, two water-worn ferruginous sandstone pebbles, somewhat resembling phalanges in form, and which we were assured were human finger-bones, two irregularly shaped stones with natural perforations, and one spherical pebble about an inch and a quarter in diameter.

After the implements had been sold and taken out of the house, it was necessary to inform the spirits what had happened, and so a small chicken was killed by having its head torn off, and Hose, holding Bulieng’s hand, took the bleeding bird and anointed the basket which contained the other stones and the neighbouring skulls with the blood; while the headman told the spirits no sickness or harm were to come to the house, as Hose was responsible for the removal, and the implements had been presented to him. As a matter of fact, Bulieng had just sold them for a brass gong; but he had no objection to deceive the spirits in this matter, their feelings would be less hurt by a donation than by a sale. It would be a pity to vex anyone when it can be avoided, especially a spirit who has various means at his command for retaliation. As Hose held the chicken, no iron was demanded, since the iron is the fee of him who performs this part of the ceremony.

When all had been duly accomplished the women and children returned, and Hose distributed tobacco as largess; but none of the women would take any, as Hose had previously touched the sacred charms, although he had subsequently taken the precaution to wash his hands in public.

On a subsequent occasion Bulieng, who accompanied us on our voyage, informed us that he could not have been cured of sickness by any medicine-man should he have parted with the hooks, and he would certainly have been struck down by sickness. Even now, he said, it would be necessary for him to go through a ceremony when he returned home. The medicine-man (*dayong*) would examine him to discover if anything out of the common had happened to his soul. If all is well with him, he will merely have to kill another fowl and smear the blood on the basket containing the remaining stones, explaining to them that he is pleased that everything has gone on all right, and that he will sit in his house for a whole day on their account, and also on account of his own soul. He positively declared that the night after he had sold the implements he dreamt he was sharing something of great importance with some male person, an augury which he did not consider unfavourable.

It is not known where these implements were found. Bulieng inherited them from his father, who brought them with him when he came from Long Sibatu, near the source of the Baram River.

A TRIP UP THE PATA

I had another up-river trip with Hose in order to visit Tama Bulan, the greatest of the Kenyahs, and one of the two or three inland chiefs who have been sworn members of the General Council of Sarawak. Tama Bulan lives on the Pata, a beautiful affluent of the Baram, whose swift course is often complicated with rapids, some of which are very formidable.

Unfortunately this trip, which promised to be so interesting, was marred for me by a bout of fever, and so I could not fully avail myself

of the opportunities it afforded of studying this important and well-organised tribe of the Kenyahs.

Outside Tama Bulan's large village are the usual groups of carved posts, representing deities who have to be sacrificed to on important or critical occasions, and I took a photograph (Plate XXIX., A) of one group of carved and painted figures which were close to some sacred stones (*batu tulor*). I have previously alluded to the fact that stones perched on posts are generally to be found outside each house, and they are at times sprinkled with the blood of fowls.

Tama Bulan received us with friendly dignity, and his womenfolk soon prepared a palatable repast for us of rice and other native food served in banana leaves and laid out on the mats of the living-room, and we reclined on the floor and supped with princes.

Tama Bulan's house is about three hundred yards in length, and is supported some fifteen feet from the ground on huge posts of bilian, or "iron-wood," some of which are a foot and a half in diameter. The structure of the house is similar in general arrangement to those I have previously described, but it is famous for the size of the bilian planks with which it is floored, some of them being as much as five feet broad.

The young ladies of Tama Bulan's house proved to be the friendliest and jolliest damsels I have met in all my travels. They were not shy, but sat with us after the meal and made themselves agreeable. I quite envied Hose his facility of chatting to them, but the girls tried to make me feel at home by pulling my fingers to make them crack—this appears to be a sort of delicate attention to pay to a friend. I could not help comparing the behaviour of these girls with that of a merry party of frank, wholesome girls in an English country-house. The non-essentials were as different as possible—features, dress, ornaments, and habits—but there was the same *camaraderie* and good breeding.

Bulan (Plate XXIX., C), whose name signifies "the Moon," was by no means so good-looking as several of her companions, and though dignified and friendly, she was not quite so genial. I do not think this was entirely due to her being weighed down by the fact of

her being the eldest child of Tama Bulan; perhaps her domestic troubles had somewhat sobered her. I forget the details, but it was something like this. She had been married, or at least on the point of being married, three times. Once the omen birds foreshadowed such evil fortune that it would have been flying in the face of Providence to proceed further; and once, I think it was immediately after her marriage, a fire broke out in the kitchen, and this was regarded as an indication that the marriage should be null and void. The future writer of Bornean love stories will not have far to seek for obstacles in the path of true love. As Bulan was the firstborn, her father, following the custom of the country, changed his own name to Tama Bulan, “the father of Bulan.”

The day after our arrival at the village I went with Hose a short distance up the Pata to visit the Leppu Lutong village. On our way we passed a lovely spot where two streams met, which has an historical interest. It was in the early days of Hose’s administration, before he had fully acquired that influence over Tama Bulan which is now so marked, and which constitutes such a bulwark for the stability of the Rajah’s government among the interior tribes of this district. It is a long story, but the gist of it is that Tama Bulan, with a host of Kenyahs who were spoiling for a fight, had decided to go on the war-path without permission. If they had done so it would have indicated to the neighbouring tribes that the Sarawak Government could be flouted; so Hose put a brave face on it and, with a few followers, hurried to meet Tama Bulan and his warriors. They met at this rapid. Hose stood firm, and for a short time a game of bluff was played, at which the white man won, and Tama Bulan gave in; but it was a touch and go, and might very well have ended in a catastrophe. Unfortunately I was not well enough to photograph the spot, which I subsequently regretted, as the following year, when he published his new map of the Baram district, Hose named this rapid “Fanny Rapid,” in honour of my wife.

SHRINE OUTSIDE TAMA BULAN'S HOUSE

BULAN

SABA IRANG, THE HEAD CHIEF OF THE MADANGS

PLATE XXIX

SHRINE OUTSIDE TAMA BULAN’S HOUSE

BULAN

SABA IRANG, THE HEAD CHIEF OF THE MADANGS

We have already seen that a Resident who takes a sympathetic interest in his people is consulted about their private affairs, and in time he may possess an intimate knowledge of the domestic life of large numbers of natives. An example of the fatherly interest that Hose takes in his people came under my notice on the occasion of this visit to Tama Bulan.

Ballan, a pleasant young man about nineteen or twenty years of age, son of a Long Belukan Kenyah chief, spoke in a confidential tone to Hose, saying he had something to tell him. Ballan explained that he very much wanted to marry Laan, a nice-looking girl of about seventeen years of age, who was a niece of Tama Bulan's. He stated that the girl was willing to be married, and anxious for him to inform Tama Bulan and her father to that effect, but he was a little nervous of doing so.

As a matter of fact, a good number of youths in a similar predicament come to Hose to ask him to help them, and as he is constantly discussing such matters with Tama Bulan and other chiefs he is in a position to put in a word in season and smooth over any difficulties that may arise, for the course of true love does not always run smoothly even in Borneo. In the present instance not only had the girl's father to be approached, but it was necessary that consent should be given by the great chief Tama Bulan, who was also her uncle.

Hose questioned Ballan whether his was a genuine love affair, and the latter emphatically stated that the girl was quite willing. Hose then asked if he had slept in her room; and having been assured that he had done so, he further inquired if they had slept on the same pillow, and he said they had. Among these people it is customary for a young man to visit the sleeping-chamber of his sweetheart and sit and talk for several hours after the family has retired to rest. When friendly relations are well established the lover may enter within the mosquito curtains and sleep by the side of his beloved; but the sharing of the pillow is only accorded to him who has been accepted as a prospective husband. The young people behave with strict propriety, and I understand that there is little to object to in this

custom, which may have resulted from the public life which everyone leads.

At all events we cannot criticise these good people very harshly, as the very similar practice of "bundling" was in vogue until recently in Wales, as Brand informs us in his *Antiquities* (vol. ii. p. 98): "In Wales there is a custom called 'bundling,' in which the betrothed parties go to bed in their clothes."

To return to my friend Ballan, Hose said he did not care to mention the matter to the relatives unless Ballan was in earnest, and that now he was assured of this he thought it was a very good and entirely suitable match, and he would be very pleased to help it on by speaking to Tama Bulan; if he waited on the verandah he would let him know the result.

Tama Bulan was in his room, and on entering Hose beckoned to him that he had something to say privately. Tama Bulan got up and went to one side and remarked, "Tuan?" "Oh, it's nothing important. Some of these young people want to get married, and as usual have asked me to put it through for them." "Who is it?" "Oh, Ballan wants to marry Laan, and they are afraid to tell you." "Oh yes, that's a good match; we are all connections. I'll go and tell the father. You wait here a bit."

Tama Bulan then went to consult Laan's father, Aban Tingan, who no doubt had seen what had been going on for the last few days, but he had held his peace. In a few minutes Tama Bulan returned. "Oh yes, Aban Tingan is agreeable; that's all right." Hose then put in a word for Ballan. "Will there be any *brian* [*i.e.* bride-price]?" "Oh no; we are all more or less related. Ballan is my relative; there will be nothing very much. There will be the usual *adat* [custom] of expenses for a feast in which we will all join; then there is the custom of depositing a *tarwak* at the time of proposal." Hose then said he would be responsible for the *tarwak*, for he had previously taken an interest in Ballan, and during the earlier part of my stay at Claudetown Ballan had visited him.

Hose then went into the verandah and found Ballan anxiously awaiting the result of the interview. Hose told him that Tama Bulan

and Aban Tingan were agreeable. Ballan then said that according to custom he would have to find a *tarwak*. Hose reassured him by the information that he had already arranged this for him.

Aban Tingan's house, or rather suite of rooms, is next to Tama Bulan's, and that evening, when Hose retired into one of Tama Bulan's rooms, he heard the young people chatting in the adjoining room. Hose called out to Ballan to come round and talk to him; for a long time he was very unwilling, which was not unnatural, considering the circumstances. Having secured him Hose forced the conversation, so that Ballan sent round for his mat, and made preparations as if he were going to sleep in the same room as his tiresome benefactor. In the meantime the lady, weary of waiting, began to very softly play the usual lovers' tune on the *kaluri*.

Hose, of course, understood what the girl was playing, and chaffed poor Ballan about it; then, taking pity on the young people, he pretended to go to sleep, and when Ballan thought he was soundly off, he rolled up his mat and silently bolted. Next morning Laan came out to shake hands as Hose was going away, and told him that Ballan had told her all that he had done for them.

The subsequent history of this love affair was not quite such plain sailing. Preparations had been made for the marriage, and two days before the happy event a child, who was strolling in the farm, was killed by a tree falling on it. This incident was unlucky, and it was necessary for Ballan to return home and wait awhile.

Later they made a second attempt to get married, but it was first necessary to consult the omen birds. They did so, and one old man in the crowd said he saw a very bad omen. Ballan said to Taman Bulan he wanted to be married, the white man did not bother about omens, and why should he? A modern vernacular translation of one of his remarks to the great chief was that he wanted to "chuck those blooming birds."

It is really very doubtful how far Tama Bulan believes in these things, but he is a statesman, and consequently always politic, so he replied to Ballan, "*You* may not mind, but your conduct may affect the whole family." Ballan had again to return home unmarried.

Subsequently Hose invited Ballan to come and stay for a month with him. Tama Bulan happened to come down during that visit, and Ballan asked the Resident to talk to Tama Bulan about his marriage. He did so, and Tama Bulan said he would arrange it after the next harvest.

CHAPTER XXIII

NOTES ON THE OMEN ANIMALS OF SARAWAK

The cult of the omen animals is of such importance in the daily life of most of the tribes of Borneo that it is desirable that more attention should be paid to it by those who have the opportunity of studying it at first hand.

The Ven. Archdeacon J. Perham has given a full account of the Sea Dayak religion in the Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society (Nos. 1, 2, 3, 4, 5, and 8), which has been reprinted by Ling Roth in his book, *The Natives of Sarawak and British North Borneo*. Mr. Ling Roth has also compiled some other scattered references on omens (vol. i. pp. 221-31). Although the following notes are very imperfect, they contain some new facts derived from Hose, and also, thanks to information derived from Hose, I am able for the first time to give a fairly complete list of the omen animals of Sarawak with their scientific names.

I have taken the liberty of abstracting the following account of the way in which birds are "used," as the Iban (Sea Dayak) say, from Archdeacon Perham's most valuable papers, as it is the best description known to me of what is of daily occurrence in Borneo.

"The yearly rice-farming is a matter of much ceremony as well as of labour with the Dayaks, and must be inaugurated with proper omens. Some man who is successful with his *padi* will be the augur, and undertake to obtain omens for a certain area of land, which others besides himself will farm. Some time before the Pleiades are sufficiently high above the horizon to warrant the clearing the grounds of jungle or grass, the man sets about his work. He will have to hear the *nendak* (*Cittocincla suavis*) on the left, the *katupong* (*Sasia abnormis*) on the left, the *burong malam* (a locust) and the *beragai* (*Harpactes duvauceli*) on the left, and in the order I have written them. As soon as he has heard the *nendak* he will break off a twig of anything near, and take it home and put it in a safe place. But it may happen that some other omen bird, or creature, is the first to make itself heard or seen; and in that case the day's proceeding is vitiated. He must give the matter up, return, and try his chance another day; and thus sometimes three or four days are gone before he has obtained his first omen. When he has heard the *nendak*, he will then go to listen for the *katupong* and the rest, but with the same liability to delays; and it may possibly require a month to obtain all those augural predictions which are to give them confidence in the result of their labours. The augur has now the same number

of twigs and sticks as birds he has heard, and he takes these to the land selected for farming, and puts them in the ground, says a short form of address to the birds and Pulang Gana (the tutelary deity of the soil, and the spirit presiding over the whole work of rice-farming), cuts a little grass or jungle, and returns. The magic virtue of the birds has been conveyed to the land.

"For house-building, the same birds are to be obtained, and in the same way. But for a war expedition birds on the right hand are required, except the *nendak*, which, if it make a certain peculiar call, can be admitted on the left.

"These birds can be bad omens as well as good. If heard on the wrong side, if in wrong order, if the note or call be the wrong kind, the matter in hand must be postponed or abandoned altogether; unless a conjunction of subsequent good omens occur, which, in the judgment of old experts, can overbear the preceding bad ones. Hence, in practice, this birding becomes a most involved matter, because the birds will not allow themselves to be heard in a straightforward orthodox succession. After all it is only a balance of probabilities, for it is seldom that Dayak patience is equal to waiting till the omens occur according to the standard theory.

"These are the inaugurating omens sought in order to strike a line of good luck, to render the commencement of an undertaking auspicious. The continuance of good fortune must be carried on by omen influence to the end.

"When any of these omens, either of bird, beast, or insect, are heard or seen by the Dayak on his way to the *padi* lands, he supposes they foretell either good or ill to himself or to the farm; and in most cases he will turn back and wait for the following day before proceeding again. The *nendak* is generally good, so is the *katupong* on the right or left, but the *papau* (*Harpactes diardi*) is of evil omen, and the man must beat a retreat. A *beragai* heard once or twice matters not, but if often, a day's rest is necessary. The *mbuas* (*Carcineutes melanops*) on the right is wrong, and sometimes it portends so much blight and destruction that the victim must rest five days. The 'shout' of the *kutok* (*Lepocestes porphyromelas*) is evil, and that of the *katupong* so bad that it requires three days' absence from the farm to allow the evil to pass away; and even then a *beragai* must be heard before commencing work. The *beragai* is a doctor among birds. If the cry of a deer, a *pelandok* (*Tragulus*) be heard, or if a rat crosses the path before you on your way to the farm, a day's rest is necessary, or you will cut yourself, get ill, or suffer by failure of the crop. When a good omen is heard, one which is supposed to foretell a plentiful harvest, you must go on to the farm, and do some trifling work by way of 'leasing the work of your hands' there, and then return; in this way you clench the foreshadowed luck, and at the same time reverence the spirit which promises it. And should a deer or *pelandok* come out of the jungle and on to the farm when you are working there, it means that customers will come to buy the corn, and that

therefore there will be corn for them to buy. This is the best omen they can have, and they honour it by resting from work for three days.

"But the worst of all omens is a dead beast of any kind, especially those included in the omen list, found anywhere on the farm. It infuses a deadly poison into the whole crop, and will kill some one or other of the owner's family within a year. When this terrible thing happens they test the omen by killing a pig, and divining from the appearance of the liver immediately after death. If the prediction of the omen be strengthened, all the rice grown on that ground must be sold; and, if necessary, other rice bought for their own consumption. Other people may eat it, for the omen only affects those at whom it is directly pointed. A swarm of bees lighting on the farm is an equally dreadful matter."

THE OMEN ANIMALS OF SARAWAK

Scientific Name.	Kayan.	Kenyah.	Punan.	Iban.
Cervulus muntjac	Telaau	Telauoh	Telauoh	Kijang
Tragulus napu	Planok	Planok	Planok	Pelandok
" javanicus	Planok	Planok	Planok	Kamaya Panas
Arctogale leucotis	Munin	Munin	*	*
Haliastur intermedius (indus)	Niho	Flaki	Flaki	Senalong Burong
Carcineutes melanops	*	Asi	Asi	Membuas
Berenicornis comatus	Makong	Kong	Makong	*
Harpactes diardi	Upau	Pengolong Bioh	Pengiok	Papau
" kasumba	*	Pengolong Bioh	Pengiok	—
" duvauceli	*	Pengolong Lomit	Pengiok	Beragai
Lepocestes porphyromelas		Kieng or Usa Kieng	Kieng or Ratat	Pangkas or Kotok, or rarely Jaloh
Sasia abnormis	*	Ukang	Bukang	Katupong
Cittocincla suavis	*	*	*	Nendak
Orthotomus	*	*	*	Briak

cineraceus				
Platylophus coronatus	Pajan	Telajan	Telajan	Bejampong or Kajampong
Arachnothera longirostris	Isit	Isit or Sit	Sit	Enkrasak
” modesta	Isit	Sit Asa	Sit	Enkrasak
” chrysogenys	Isit	Sit Asa	Sit	Enkrasak
(Anthreptes malaccensis)	Isit	*	*	*
Coluber melanurus	—	Kusai	*	*
Simotes octolineatus	Batang Lima	*	*	*
Doliophis bivirgatus (flaviceps)	—	Semoi	*	*
” intestinalis	—	Nawan	*	*
Lachesis wagleri	—	Laun Nangur	*	*
Gryllacris nigrilabris	*	*	*	Malam or Kundin
Chrysocoris eques	—	Turok Parai	—	—
Melipona vidua	*	*	*	Manyi

In the above table a blank space indicates that I am uncertain whether that people use the particular omen animal; the * means that it is not employed.

Omen animals are called *aman* by the Kayan, Kenyan, and Punan, and *burong* by the Iban.

For the convenience of those who would like more precise information about these animals I give a table showing their position in zoological classification.

MAMMALIA

UNGULATA	Artiodactyla	Tragulina	Tragulidæ	Tragulus
”	”	Pecora	Cervidæ	Cervulus
CARNIVORA	Carnivora vera	Æluroidea	Viverridæ	Arctogale

AVES

FALCONIFORMES	Accipitres	Falconidæ	—	Haliastur
CORACIIFORMES	Coraciæ	Alcedinidæ	Halcyoninæ	Carcineutes